

УДК 94(477.82-21;8:0)“155/164”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4975>

ВОЛИНСЬКЕ МІСТО ОЛИКА У XVI ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Андрій ЗАЯЦЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
катедра давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
вул.Університетська 1, Львів 79000, Україна
e-mail: andrij_zajac@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-8744-9852

Простежено витоки міського статусу Олики та шлях потрапляння її до володінь князів Радзивилів, для яких місто стало одним з головних маєткових центрів. 1564 р. Олика отримала магдебурзьке право. Продемонстровано механізм залюднення міста та його межі. Значна чисельність населення Олики дозволяє класифікувати її як середнє місто. Олика мала замок, два передмістя, а міські укріплення були дерев'яно-кам'яними. Основна маса будівель була дерев'яною. Деякі кращі будинки знаходилися на ринку. Серед культових споруд Олики фіксуються церква та три католицькі костели. У місті був шпиталь. Міське самоврядування забезпечувалося магдебурзьким правом, а в ратуші вели міські книги. У першій половині XVII ст. у місті діяла колегія 30-ти мужів. Проаналізовано значення торгів та ярмарків у економічному житті міста, а також непрості стосунки міщан із шляхтою. Соціально-економічний рівень розвитку Олики в поєднанні з колегією та культовими спорудами робили її певним центром для оточуючої округи.

Ключові слова: Волинь, Олика, Радзивили, шляхта, духовенство, магдебурзьке право, міщани.

Історія Олики привертала увагу дослідників XIX – початку XX ст. Низка аспектів міської історії, найперше культурно-архітектурних, стали предметом уваги Василя Переговського¹, Татеуша Юрія Стецького², Аполлонія Сендульського³, Миколи Теодоровича⁴, Станіслава Томковича⁵. Відродження Української держави посилює потяг до вивчення міської історії. У 2001 р. вийшла друком невелика, але інформаційно насичена праця Святослава Терського про Олику⁶. У 2006 р. проведена конференція, присвячена Олиці та Радзивилам в українській історії, а в опублікованих матеріалах подано немало вартісних статей, так чи так дотичних до міської історії Олики⁷.

Коли заснована Олика, свідчень не збереглося. Вочевидь, що в княжу добу міста ще не було. Могли бути поселення біля міста Чемерина, які разом, за висловом Святослава Терського, “складали єдиний поселенський організм”⁸. Олика, без зазначення статусу, згадується у грамоті князя Любарта Гедиміновича у грудні 1322 р.⁹ Князь Свидригайло 27 грудня 1433 р. надав село Олику Ленкові Зарубичу¹⁰. Десь у другій половині XV ст. Олика опинилася у володінні Петра Яновича Монтигердовича на прізвисько “Білий”, луцького старости і волинського маршалка, який заклав тут костел Св. Петра, надавши йому села Турчин і Хром'яків¹¹. Дочка Петра Яновича, незнана з імені, вийшла заміж за Станіслава Петровича Кишку, господарського маршалка, смоленського намісника та великого литовського гетьмана¹². У 1511 р. Олика ще не названа містом, але Станіслав Кишка сперечався з князем Федором Михайловичем Чорторійським про дні торгів у Олиці та Клевані, яка

¹ Василий Переговский, “Местечко Олыка”, *Волинские губернские ведомости*, No. 15–16 (1869), (на жаль, ця праця виявилася недоступною для автора статті).

² Tadeusz Stecki, “Radziwiłłowska Olyka”, *Przegląd Powszechny*, No. 2, (1887): 458–491.

³ Аполлоний Сендульский, “Местечко Олыка, Дубенского уезда”, *Волинские епархиальные ведомости*, No. 11, (1878): 564–575.

⁴ Николай Теодорович, *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии*, (Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1889), т. 2, 969–985.

⁵ Stanisław Tomkowicz, “Olyka”, *Prace Komisji Historii Sztuki PAU* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1923), т. 3: 1–36.

⁶ Святослав Терський, *Олика. Історичний нарис*. (Львів: Новий час, 2001). 53 с.

⁷ *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивіли в історії Волині та України*. Науковий збірник. No. 18, Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 25 квітня 2006 року, м. Луцьк–смт. Олика, (Луцьк, 2006), 205 с.

⁸ Святослав Терський, *Олика*. С. 7–14. Див. також: *Іван Крип'якевич, Галицько-Волинське князівство*, (Київ: Наукова думка, 1984), 24, 81.

⁹ *Грамоти XIV ст.* / Упоряд., вступна стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пешак. (Київ: Наукова думка, 1974). 21. Щоправда, достовірність цієї грамоти деякими істориками ставиться під сумнів.

¹⁰ *Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-западной Руси* (Вильна, 1870). т. 7, 1.

¹¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі: ЦДАК України), ф. 1237 (Магістрат містечка Олика Волинського воеводства), оп. 1, спр. 5, арк. 2–2 зв.

¹² Anna Krupska, “Montygerdowicz Piotr Janowicz”, *Polski Słownik Biograficzny* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk), 1976. т. 21, 675–676.

належала князю. Олицький торг був у неділю, а тепер великий князь литовський переніс його на вівторок. Наявність торгу явно свідчило про міські амбіції власника Олики¹³. У 1522 р. відбувся поділ маєтків між дітьми Станіслава Кишки – Петром та Анною, яка була заміжня за троцьким каштеляном Яном Радзивилом “Бородатим”. Анні дісталася Олика¹⁴. Так місто стало власністю родини Радзивилів. У 1523 р. Анна отримала великокнязівський привілей на право проведення у її маєтку (окреслено як “имене”) двох ярмарків, час проведення яких не вказаний, а лише зазначено, щоб вони не перешкождали великокнязівським містам¹⁵.

У серпні 1539 р. луцькі ремісники кравецького і кушнірського цехів скаржилися, що, на шкоду їм, місцеві євреї продають свої шкіряні вироби у Луцьку та возять до інших міст, серед яких названо Олику¹⁶. З контексту документа випливає, що Олика віднесена до міського поселення. У серпні 1550 р. у записі кременецької замкової книги згадується олицький міщанин Омелян, що засвідчує міський статус поселення¹⁷. По смерті матері, Анни Кишки, місто успадкував Миколай Радзивил “Чорний” (1515–1565), який у 1564 р. надав Олиці магдебурзьке право¹⁸. Далі місто перейшло до його сина Станіслава (1559–1599), а після нього до синів: Миколая Криштофа (1589–1614) і Альбрехта Станіслава (1593–1656). У липні 1586 р. брати Миколай Криштоф, Альбрехт і Станіслав погодили утворення Олицької ординації, що підтвердив король Стефан Баторій, і затвердив сейм 1589 р.¹⁹

Географічно Олика була розташована досить вдало. На захід з міста дорога пролягала через Хорлуп, Романів, Кобче і Піддубці до Луцька²⁰; на північ – через Мошеницю – до Чорторийська²¹ і Степані²²; на схід – через Метельно до Жукова і Клевани²³ та через Ясениничі – до Рівного²⁴; на південь – до Сатієва²⁵ та Дубна²⁶; на південний захід – через Торговицю до Берестечка²⁷.

Вперше про замок в Олиці згадується в документі за серпень 1533 р.²⁸. Петро Ричков допускає, що він був дерев’яно-земляним, а у 1550-х рр. новий замок, вже мурований, почав закладати Миколай Радзивил “Чорний” і керував будівництвом німецький архітектор Йоганн Удальріх Франкенштейн²⁹. Справу продовжили потомки князя – син, Станіслав, та онуки – Миколай Криштоф і, особливо, Альбрехт Станіслав. У підсумку зведено замок з використанням так званої новоіталійської бастионної системи, а архітектором міг бути італієць Джованні Бернардоні³⁰. У записі Луцької гродської книги за квітень 1572 р. є згадка про “писаря и справцу будованя замку Олыцкого” Креголена Кваліту³¹. Опубліковані Володимиром Александровичем інвентарі Олицького замку другої половини XVII–XVIII ст. засвідчують могутність замку та його озброєння³².

Олика мала два передмістя: Завороття і Залісоччя³³. На Заворотті згадуються вулиці: Мителенська і Залужна³⁴, а на Залісоччі – Церковна, Жуківська, вулиця “ку браме Жуковской” і вулиця “od mostu z

¹³ *Русская историческая библиотека* (Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1903), т. 20, 686–687.

¹⁴ *Lietuvos Metrika*, (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997), kn. 10: (1440–1523): Užrašymų kn. 10 / parengė E. Banionis ir A. Baliulis, 99–100.

¹⁵ *Lietuvos Metrika*, (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001), kn. 12: (1522–1529): Užrašymų kn. 12 / parengė D. Antanawicius ir A. Baliulis, 235.

¹⁶ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА), ф. 389 (Литовская метрика), оп. 1, д. 23, л. 126 об.

¹⁷ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, спр. 2, арк. 29.

¹⁸ *Архив Юго-Западной России*, (Киев: Университетская Типография, 1869), ч. V, т. 1: Акты о городах (1432–1798): 60–63.

¹⁹ *Volumina Constitutionum*. (Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2005), t. II, vol. 2, (1587–1609): 115.

²⁰ ЦДІАК України, ф. 25 (Луцький гродський суд), оп. 1, спр. 21, арк. 533–534 (1580 р.); спр. 201, арк. 716 (1636 р.); спр. 222, арк. 995 зв. (1640 р.).

²¹ Там само, спр. 102, арк. 686 зв. (1616 р.).

²² Там само, спр. 220, арк. 58 зв. (1629 р.).

²³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 163, арк. 166 (1628 р.); ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 28, 39 (1587, 1601, 1641 рр.).

²⁴ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 94, арк. 701 зв. (1613 р.).

²⁵ Там само, спр. 145, арк. 125 (1625 р.).

²⁶ Там само, спр. 49, арк. 227 (1595 р.).

²⁷ Там само, спр. 21, арк. 675–676 (1580 р.); спр. 156, арк. 868 зв. (1627 р.).

²⁸ *Archiwum Główny Akt Dawnych* (далі – AGAD). Dokumenty pergaminowy, sygn. 7580.

²⁹ Петро Ричков, “Еволюція оборонної архітектури Олики: спроба періодизації” *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивіли в історії Волині та України*. Науковий збірник. No. 18, 9.

³⁰ Там само, 9.

³¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 13, арк. 230.

³² *Інвентарі Олицького замку XVII – XVIII століть*: Збірник документів / Збір. і підг. до друку В. Александрович. (Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2007), 276 с.

³³ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 4 зв., 29.

³⁴ Там само, арк. 60 зв., 97 зв.

Zalesocza, przyiesdzaiąc nad stawem”³⁵. У самому місті відомі вулиці: Чоботарська³⁶, Шевська³⁷, Угланська³⁸, Товстоберезька³⁹, Побережна⁴⁰. В Олиці був ринок середньої величини, на якому знаходилося близько 20 будинків⁴¹. У наданні князя Альбрехта Станіслава Радзивіла 1634 р. церкві Св. Трійці сказано, що вона заснована його батьком і розташована “w samym szrodku rynku na Zawgosiu miasta Olyskiego”⁴², тобто ринок був і на передмісті Заворотті. Місто мало свої межі, які пильно стерегло. Зокрема, у 1561 р. Сигізмунд Август підтвердив розмежування Олики з Клеванню, що була у власності Яна Чорторийського⁴³.

Будинків у середмісті було значно менше, ніж на передмістях. Так, поборовий реєстр 1580 р. фіксує 20 будинків ринкових, 39 – вуличних і 213 – передміських⁴⁴. Згідно подимного реєстру 1629 р., в Олиці було 675 будинків⁴⁵. Запропонований Іриною Ворончук⁴⁶ коефіцієнт заселеності 8,5 осіб для міських будинків дає змогу оцінити населення міста – 5 738 осіб. Частина міщан утримувала в своїх будинках найманих слуг. Зокрема, возний Гаврило Оздовський у червні 1610 р. свідчив, що уткнув позов у ворота двору міщанина Павла Клавші на Залісоччю “и челеди его дворной оповедал”⁴⁷. Єврейська рабанітська⁴⁸ громада у 1632 р. платила податок з 31 будинку⁴⁹, що складало 4,5% від загального числа будинків міста.

Крім відомого костелу Св. Петра і Павла, в Олиці був костел Св. Духа, якому князь Станіслав Радзивил у червні 1580 р. надав фундушвий запис, в якому зазначалося, що на користь костела йтиме десятина з замкового фільварку, міщани від лану платитимуть по чотири гроші литовські на день Св. Мартина незалежно від конфесії, зокрема і євреї, а ще по два гроші – від кожного міського будинку⁵⁰. У лютому 1596 р. костелу Св. Трійці князь Станіслав Радзивил надав села Чемерин, Храменів та Ставки⁵¹. До того ж з серпня 1588 р. на користь костела йшли гроші з олицької митниці⁵². При костелі Св. Трійці діяла капланська корчма⁵³. У 1631 р. костел Св. Трійці був піднесений до гідності колегіати, а князь Альбрехт Станіслав Радзивил надав у квітні 1638 р. фундушвий запис, матеріально забезпечивши колегіату⁵⁴. Час від часу колегіата отримувала матеріальні надання від князя і шляхти. У жовтні 1637 р. Альбрехт Станіслав Радзивил надав канонікам олицької капітули 30 тисяч золотих і в липні 1639 р. у цій сумі їх увели у володіння селами Носовичі та Одиради⁵⁵. У березні 1644 р. ксьондз Ян Древинський записав колегіаті вісім тисяч золотих, а Ельжбета Станіславова тестаментом – 1630 золотих⁵⁶. Траплялося, що нагороджувала і колегіата. У грудні 1647 р., за заслуги перед колегіатою, Тимоша Павловича, який користувався двома волоками колегіатської землі, було звільнено від сплати податків з цих волок⁵⁷.

При колегіаті у 1631 р. стараннями Францішека Ксаверія Заєрського, які підтримав князь Альбрехт Станіслав Радзивил, засновано навчальний заклад – колегіум⁵⁸. Для побудови відповідного корпусу, з

³⁵ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 52 зв., 62 зв., 66 зв.; ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1036 зв.

³⁶ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 2 зв.

³⁷ Там само, арк. 10 зв., 56.

³⁸ Там само, арк. 12 зв.

³⁹ Там само, арк. 51.

⁴⁰ Там само, арк. 87.

⁴¹ AGAD. Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. 31, k. 536 v. (1580 р.). У 1570 р. поборовий реєстр фіксує на ринку 17 будинків, а у 1577 р. – 21. – *Źródła dziejowe*, (Warszawa: Drukarnia W. Ratyńskiego, 1889), т. 19: 14, 46.

⁴² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 192, арк. 298.

⁴³ AGAD. Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 7763, 7764.

⁴⁴ AGAD. Archiwum Skarbu koronnego, sygn. 31, k. 536 v.

⁴⁵ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 466 зв.

⁴⁶ Ірина Ворончук, *Населення Волині в XVI–першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники*, (Київ, 2012), 324, 439.

⁴⁷ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 88, арк. 343.

⁴⁸ Там само, спр. 123, арк. 688 зв. (1621 р., мова йде про рабанітську громаду).

⁴⁹ Там само, спр. 184, арк. 256.

⁵⁰ AGAD. Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 7881.

⁵¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 49, арк. 84.

⁵² Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 5, арк. 58 зв., 59 зв.

⁵³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 34, арк. 172 зв. (1585 р.).

⁵⁴ AGAD. Metryka Koronna, sygn. 183, k. 72–100.

⁵⁵ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 169, арк. 322–322 зв. Ще у березні 1596 р. Станіслав Радзивил надав щорічну оплату ксьондзу Яну Дуброві у сумі 50 кіп грошів литовських. – Там само, ф. 26, Оп. 1, спр. 13, арк. 59–59 зв.

⁵⁶ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 238, арк. 544–546 зв.

⁵⁷ Там само, спр. 258, арк. 452–453 зв.

⁵⁸ Janusz Wadowski, *Wiadomość o profesorach Akademii Zamojskiej* (Warszawa: Drukarnia Gazety Rolniczej, 1899–1900), 114–115; *Dzieje Akademii Zamojskiej (1594–1784)* skreślił oraz wykazem druków zamojskich opatrzył J. K. Kochanowski, (Kraków:

наказу князя, у місті було зруйновано шість будинків, а ще п'ять – для будівництва нового костелу Св. Трійці⁵⁹. У 1637 р. була укладена угода з ректором Замойської академії Геронімом Колаковським про співпрацю і опіку академії над олицькою колегією, яка ставала філією академії. Передбачалося, що в колегії працюватиме п'ять професорів⁶⁰. Це надавало Олиці ознак освітньо-культурного центру. У жовтні 1593 р. Станіслав Радзивил фундував при каплиці Св. Хреста шпиталь⁶¹, якому в 1598 р. надав двірець, три городи і три волоки землі, а четверту волоку спеціально для “барвира, што у шпиталю форых доглядати маєт”⁶². Часом на шпиталь записували гроші окремі особи, як це зробив шляхтич Миколай Кіржинський у своєму тестаменті, виділивши шпиталю 30 золотих⁶³.

На ринку передмістя Завороття була розташована, закладена ще князем Станіславом Радзивилом, унійна церква Св. Трійці, якій його син, Альбрехт Станіслав Радзивил, надав у 1634 р. дві волоки землі, будинок з повним плацом для протопопа Василя Львовича і зазначив у привілеї, що церква має залишатися унійною⁶⁴. Князь Станіслав Радзивил у привілеї 1591 р. зазначав, щоб будинки у місті зводилися “порядні”, на ринку ж “за єдиним зразком мають бути будовані”⁶⁵.

Традиційно населення міста поповнювалося не лише через природній приріст, а й завдяки втечам до нього селян. У 1570 р. до Олики втекли кілька селян Романа Козинського⁶⁶. У 1579 р. аналогічно вчинили три родини Василя Борзобагатого Красенського з с. Забороль⁶⁷. 1593 р. у місті опинилися дві родини Андрія Романовського з с. Бортнів⁶⁸. Таке ж повторилося у 1599 р., коли чотири родини з с. Білик прибули до Олики⁶⁹. Остання згадка, яку вдалося виявити, про втечу до Олики стосується 1609 р., коли у місті опинилися піддані Федора Гулевича Дрозденського з с. Дроздів⁷⁰. Князь Станіслав Радзивил забороняв міщанам, які мали будинки в Олиці, жити в іншому місті, не дозволяв євреям мати будинки на ринку, а дбаючи про порядок і моральність у місті, не дозволяв шинкувати пивом і медом уночі, а також грати в кості та карти⁷¹. Міщанин, що придбав будинок, повинен був скласти присягу місту і виконувати всі міські повинності⁷².

Надання Олиці магдебурзького права сприяло структуризації міського самоврядування. Очоловав міську громаду війт, призначуваний власником міста. Вдалося встановити таких олицьких війтів: Олехно Петрович Скуйбіда (1562–1565)⁷³, Михно Петрович Скуйбіда (1568)⁷⁴, Венцеслав Слонічевський (1587–1601)⁷⁵, Миколай Старнігель (1601–1606)⁷⁶, Ян Алексич (1611–1630)⁷⁷. Про перших двох знаємо, що вони були синами луцького пушкаря Петра Скуйбіди, а Олехно Скуйбіда володів млином у селі Голешові, який дістався йому від батька⁷⁸. Князь Федір Петрович Головня Острожецький оскаржував Олехна Скуйбіду у липні 1565 р. за напад з міщанами на його село Дєрн і пограбування та побиття селян⁷⁹. У вересні 1568 р. Михайло Скуйбіда скаржився на шляхтича Андрія Русина за несплату боргу і неповернення коня⁸⁰.

Druk w Anczyca i spółki, 1899–1900), 96; Оксана Карліна, “Культурно-освітні зв'язки Волині та Замостя в XVII – XVIII ст.”, *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu. Historia, kultura, sztuka. Konferencja naukowa* (Zamość, 2000), 90–91.

⁵⁹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 214, арк. 161 зв.–162.

⁶⁰ Janusz Wadowski, *Wiadomość o profesorach Akademii Zamojskiej*, 114.

⁶¹ AGAD. Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8017.

⁶² ЦДІАК України, ф. 26 (Луцький земський суд), оп. 1, спр. 12, арк. 289 зв.–290.

⁶³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 131, арк. 135 зв. (1622 р.).

⁶⁴ Там само, спр. 192, арк. 297–298 зв.

⁶⁵ Tadeusz Stecki, “Radziwiłłowska Ołyka”, 33.

⁶⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 163–163 зв.

⁶⁷ Там само, спр. 20, арк. 113–114.

⁶⁸ Там само, спр. 44, арк. 766–766 зв.

⁶⁹ Там само, спр. 64, арк. 104 зв.

⁷⁰ Там само, спр. 84, арк. 89–90.

⁷¹ Tadeusz Stecki, “Radziwiłłowska Ołyka”, 33–34. Олицький міщанин Єзоф Александрович у січні 1587 р. купив за 200 кіп грошів литовських будинок у Луцьку в Аврама Якубовича на Жидівській вулиці. – ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 37, арк. 1–2.

⁷² ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 11.

⁷³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 4, арк. 88 зв., 129–129 зв.; спр. 7, арк. 180. У 1570 р. Олехно Скуйбіда згадується киликівським війтом. – Там само, спр. 12, арк. 18 зв.

⁷⁴ Там само, спр. 10, арк. 304 зв.

⁷⁵ Там само, спр. 30, арк. 202 зв.; спр. 37, арк. 795 зв.; спр. 61, арк. 32 зв.–33; ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 43 зв.

⁷⁶ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 33, 59; ф. 25, оп. 1, спр. 75, арк. 124.

⁷⁷ Там само, ф. 25. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 1037; Спр. 93. Арк. 776 зв.; Спр. 103. Арк. 735; Спр. 112. Арк. 736 зв.; Спр. 124. Арк. 140 зв.; Спр. 130. Арк. 575–576; Спр. 133. Арк. 455 зв.; Спр. 134. Арк. 534 зв.; Спр. 136. Арк. 311–311 зв.; Спр. 153. Арк. 8; Спр. 161. Арк. 712–713; Спр. 163. Арк. 8–9 зв.; Спр. 165. Арк. 73; Ф. 26. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 295 зв.

⁷⁸ Там само, спр. 4, арк. 129–129 зв.; *Lietuvos Metrika*, (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009), kn. 20: (1536–1539), 262.

⁷⁹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 7, арк. 181–182.

⁸⁰ Там само, спр. 10, арк. 304 зв.

Венцеслав Слонічевський був шляхтичем і дідичним війтом⁸¹. У листопаді 1572 р. він згадується як міський писар⁸². У серпні 1600 р. тивун Остафія Єловича Малинського, Минко Ничич, з дружиною поїхали на торг до Олики де підданий олицького боярина Богдана Сахновича, Мартин, з ближче незрозумілих причин, вдарив Минка києм по голові, вбивши його. Дружина з міщанином, в домі якого вони зупинилася, та з приятелями чоловіка зуміла схопити вбивцю і допровадити до війта, але В. Слонічевський, з її слів, не лише не вчинив справедливості, а й пообзивав її та вигнав з міста⁸³. Згадується в джерелах слуга В. Слонічевського – Іван⁸⁴.

У привілеї князя Миколая Криштофа Радзивила від 31 серпня 1601 р. на війтівство Миколаю Старнігелю його названо бакалавром філософії і зятем попереднього війта Венцеслава Слонічевського та надано дві волоки землі і звільнено від податків та міських повинностей⁸⁵.

Війт Ян Алексич у листопаді 1601 р. згаданий як райця⁸⁶, а у липні 1602 р. – як бурмистр при війті Миколаю Старнігелю⁸⁷. На початках його урядування щодо нього вживали вислів “славетний”⁸⁸, яким традиційно окреслювали міщанина, але з часом, починаючи з 1622 р., він то “славетний”, то “шляхетний”, але з тенденцією утвердження його шляхетства⁸⁹. В одному з документів сказано, що війт жив “на рогу rynковом вь улицы, идучи ку браме Жуковской”⁹⁰. З контексту документа можна зрозуміти, що йдеться про ринок на передмісті Заворотті. У травні 1616 р. деражненський підстароста Альбрехт Собоцький скаржився на Яна Алексича за побиття, пограбування і ув’язнення: його два дні тримали за ґратами та змушували підписати пустий бланк на якийсь квит. Суму збитків скаржник оцінив у п’ять тисяч золотих⁹¹.

Провадив війт і різноманітні фінансові операції. У квітні 1620 р. Самуель Семашко не повернув вчасно борг Яну Алексичу у сумі 301 золотих 21 гріш і через “совитість” та “шкоди” сума зросла до 905 золотих і 3 грошів⁹². Того ж року іншим записом той же С. Семашко заборгував війту 305 золотих і 15 грошів. Натомість Ян Алексич заборгував невказану суму писарю Луцького гроду Яну Будзиновському і тепер війт переуступив обидва борги С. Семашка цьому писарю⁹³. У травні 1622 р. війт орендував спуск ставу в Торговиці, де найняті ним слуги були пограбовані і побиті шляхтичем Валеріаном Дембським разом з дубенським євреєм Мошком Іцхаковичем⁹⁴. Декретом Луцького гродського суду від 1 грудня 1622 р. Мошко Іцхакович мав сплатити компенсацію (сума не вказана) за заподіяні збитки впродовж двох тижнів, але цього не зробив⁹⁵. У серпні 1623 р. В. Дембський і Ян Алексич заявили, що збираються полюбовно вирішити цю проблему⁹⁶, а у жовтні сторони повідомили, що вони в процесі замирення, але ще не помирилися⁹⁷. Вочевидь, що вони таки полюбовно вирішили цю справу, бо більше вона у гроді не розглядалася.

Гірші справи були у війта з потомками острожецького міщанина Наума Шумського, яким він заборгував 340 золотих, вчасно не віддав і Луцький гродський суд у червні 1627 р. застосував штрафні санкції, в результаті чого сума зросла до 1020 золотих. Війт не віддав цієї суми і Люблінський трибунал у серпні того ж року прийняв декрет про баніцію війта⁹⁸. Натомість Ян Алексич у червні 1630 р. позивав до суду потомків покійного Криштофа Гораїна, який взяв у нього коня вартістю 60 золотих а

⁸¹ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 4, 43 зв.

⁸² Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 13, арк. 600.

⁸³ Там само, спр. 61, арк. 32 зв.–33 зв.

⁸⁴ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 93 зв.

⁸⁵ Там само, арк. 32–33. Опубл.: Наталія Білоус, “Міський уряд Олики XVII ст.” *Минуле і сучасне Волині та Полісся.*

Олика і Радзиви́ли в історії Волині та України. Науковий збірник. No. 18, 66.

⁸⁶ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 34.

⁸⁷ Там само, арк. 98 зв.

⁸⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1004 зв. (1611 р.); спр. 93, арк. 776 зв. (1612 р.).

⁸⁹ Там само, спр. 130, арк. 1067 (шляхетний); спр. 132, арк. 949 зв. (славетний); спр. 134, арк. 534 зв. (славетний); спр. 136, арк. 26, 311 (славетний); спр. 138, арк. 827 (славетний); спр. 153, арк. 8 (шляхетний); ф. 26, оп. 1, спр. 35, арк. 295 зв. (шляхетний).

⁹⁰ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1037 (1611 р.).

⁹¹ Там само, спр. 103, арк. 454–455.

⁹² Там само, спр. 116, арк. 1158 зв.–1159.

⁹³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 112, арк. 736–738 зв.; спр. 138, арк. 827–828 зв.

⁹⁴ Там само, спр. 130, арк. 575–576.

⁹⁵ Там само, арк. 1067–1067 зв.; спр. 132, арк. 849 зв.–850; спр. 134, арк. 534–535.

⁹⁶ Там само, спр. 136, арк. 311–311 зв.

⁹⁷ Там само, спр. 135, арк. 479–479 зв., 481–481 зв.

⁹⁸ Там само, спр. 161, арк. 712–715.

також 10 талерів, по чотири золотих за талер (тобто разом сума склала 100 золотих) і не повернув⁹⁹. Виступав вїт і в інтересах окремих осіб, виконуючи фактично адвокатські послуги. Так, у червні 1628 р. він позивав до суду князя Юрія Пузину за його борг перед Яном Будзишевським у сумі 1167 золотих 18 грошів. Справа закінчилася для князя баніцією¹⁰⁰.

Вїт не управляв одноосібно, а з допомогою лентвійта і раєцько-лавничого уряду¹⁰¹. У збережених фрагментах олицької міської книги натрапляємо на вибори лавників, які відбулися на день святих Петра і Павла 29 червня 1601 р. На уряд були обрані: старший лавник Давид Бабінський, молодший лавник Якуб Ігнатович, а також Іван Сідельник, Миколай Лашович (Лясович), Фелікс Закшевський, Каспар Жиль, Мартин Будзкович¹⁰². У січні 1603 р. зафіксовано також сім лавників: Давид Бабінський, Іван Сідельник, Миколай Лясович, Масін Діак, Симеон Слюсар, Габріель Хшановський, Миколай Йоськович¹⁰³. Сім лавників згадані у 1605 р. Серед них: Давид Бабінський, Олехно Полупанович, Миколай Лясович, Іван Сідельник, Кіндрат Таляс, Миколай Франк, Богдан Фурсович¹⁰⁴. У січні 1606 р. лавниками були: Давид Бабінський, Олехно Полупанович, Мелешко Фурсович, Миколай Лясович, Іван Сідельник (лат. *Ephippiarium*), Кіндрат Таляс (Таласун), Антоній Вугляр (лат. *Carbellium*)¹⁰⁵. Лавники виконували окрім судових функцій ще й різноманітні доручення. Зокрема, у липні 1601 р. до міського уряду прийшов Прохор Шепотиця, як опікун дітей свого брата Дороша і просив лавників для оглядання спадку по братові. Ярмола Пилипич, як старий лавник, та Якуб Ігнатович, як новообраний, ходили до дому вдови і виявили, що не було чого оглядати, окрім скрині з хустками¹⁰⁶. Традиційно лавники були присутніми при продажу нерухомого майна та укладенні заповітів¹⁰⁷.

У 1601 р. райцями зафіксовано Симеона Куриловича, Яна Мозельовського і Матвія Третяковича¹⁰⁸. 1602 р. райцями були: Ян Алексич, Станіслав Хшановський, Ян Мозельовський і Матвій Третякович¹⁰⁹. У 1604 р. діяв цей же їх комплект¹¹⁰. 1611 р. є згадки про райців Яна Качановського, Яна Божиновського та Миколая Злащича¹¹¹. 1623 р. райцями названі Станіслав Колачкович і Ян Боримовський¹¹². У 1630 і 1639 роках згадується райця Станіслав Червїнський¹¹³, а в 1639 р. – Шимон Зилевич¹¹⁴. У 1601 р. фіксується слуга бурмістровський – Лукіянін¹¹⁵.

Збереглися згадки про декого з міських та замкових писарів. Міськими писарями були: Каспер Свідерський (1565)¹¹⁶, Венцеслав Слонічевський (1572)¹¹⁷, Станіслав Несулковський (1578)¹¹⁸, Ян Млодкович (1603)¹¹⁹, Миколай Франк (1611)¹²⁰, Олександр Ясинський (1623)¹²¹. Замковими – Ірик (1565)¹²², Михайло Васильович (1587)¹²³, Павелко (1600)¹²⁴, Криштоф Длугопольський (1602)¹²⁵.

⁹⁹ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, спр. 35, арк. 295 зв.–297.

¹⁰⁰ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 163, арк. 8–9 зв.

¹⁰¹ Лентвійт (ім'я не вказано) згаданий під 1656 р., але, очевидно, що він був і в попередніх часах. – Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 94 зв.

¹⁰² ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 49. Ще у травні того ж року лавниками названо Масіну Діака та Радіона Пінчуковича, які у червні позбулися цих урядів. – Там само, арк. 47 зв.

¹⁰³ Там само, арк. 69.

¹⁰⁴ Там само, арк. 83.

¹⁰⁵ Там само, арк. 59.

¹⁰⁶ Там само, арк. 49 зв.

¹⁰⁷ Там само, арк. 10, 12 зв.–13, 14 зв., 21 зв.–22, 23 зв.–24, 47–47 зв.; ф. 25, оп. 1, спр. 131, арк. 134–138.

¹⁰⁸ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 34.

¹⁰⁹ Там само, арк. 58 зв., 65 зв.

¹¹⁰ Там само, арк. 98 зв.

¹¹¹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 131, арк. 135.

¹¹² Там само, спр. 133, арк. 455 зв.

¹¹³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 169, арк. 159; спр. 175, арк. 781.

¹¹⁴ Там само, спр. 205, арк. 93.

¹¹⁵ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 57.

¹¹⁶ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 7, арк. 7.

¹¹⁷ Там само, спр. 13, арк. 600. В. Слонічевський у гроді обстоював кількох міщан у яких піддані Богдана Борейки Кнерутського забрали кілька десятків свиней, а їхній пан не забажав вчинити справедливості.

¹¹⁸ Там само, спр. 18, арк. 124.

¹¹⁹ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 80 зв, 93 зв.

¹²⁰ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1030.

¹²¹ Там само, спр. 133, арк. 455 зв.

¹²² Там само, спр. 7, арк. 180.

¹²³ Там само, спр. 37, арк. 797.

¹²⁴ Там само, спр. 61, арк. 56.

¹²⁵ Там само, спр. 66, арк. 410. Зараховую його до замкового, оскільки сказано “писар, на тот час провентовый, маєтности олицькой”.

У червні 1601 р. Іван Сідельник обраний лавником, але у листопаді його названо lunar, тобто лонгер/економ, якого обрала міська “річпосполита”¹²⁶. Чи суміщав він ці уряди важко сказати, але у 1602 р. він знову лавник¹²⁷, то можливо, що суміщав. У жовтні 1611 р. згадується воротний Конон¹²⁸. Під час міських виборів 1606 р. фіксується колегія 30-ти мужів¹²⁹, очевидно, як контролюючий орган міського самоврядування.

До міського управління були також причетні урядники, які керували замковою адміністрацією, і владі яких підлягала не лише волость, а почасти й місто. У джерелах їх називали також старостами/підстаростами і намісниками¹³⁰. Збереглися відомості про таких урядників: Гектор Кавачинський (1570–1578)¹³¹, Станіслав Зелязський (1587)¹³², Войтех Ключовський (1561, 1580, 1595–1600)¹³³, Стефан Ласоцький (1603)¹³⁴, Миколай Кобильський (1612–1616)¹³⁵, Адам Сопотко (1621)¹³⁶, Олександр Бартлінський (1627–1629)¹³⁷. У своєму тестаменті від 11 лютого 1611 р. Миколай Кіржинський зазначає, що був підстаростою¹³⁸.

Діяльність олицьких урядників знає приклади як їхнього заступництва інтересів підданих так і зловживання владою. У липні 1597 р. Войтех Ключовський обстоював олицьких міщан перед незаконними поборами жовнірів ротмістра Владислава Бекеша¹³⁹, а Миколай Кобильський у вересні 1615 р. домагався покарання білівських міщан, винних у смерті олицького гайдука Павла Масюкевича¹⁴⁰. Гектор Кавачинський у вересні 1580 р., обстоюючи інтереси міщанина Павла Жидка, скаржився на слуг князя Івана Чорторийського, які вбили в місті галицького міщанина і побили інших міщан¹⁴¹.

Натомість, Матіаш Свідерський у жовтні 1600 р. скаржився на Адама Ключовського, який відмовився вчинити справедливість міщанину Павелку, який з приятелями побив його¹⁴². У березні 1612 р. малинський урядник Іван Пузирівський оскаржував Миколая Кобильського за побиття і пограбування з помічниками малинських підданих¹⁴³. Селяни кількох сіл Олицької волості у липні 1614 р. на зібранні копи покарали селян з Микова, яке належало Адаму Чапличу Шпановському – “людей невинныхъ, добрыхъ помордовали, мучили, в огонь поукидали, повешали”, а староста М. Кобильський, зі слів скаржника, справедливості “не хотел учинити”¹⁴⁴. Той же староста у червні 1616 р. з наказу князя Альбрехта Станіслава Радзивила здійснював грабівницькі наїзди на маєтки князя Януша Острозького, на що скаржився вїйт Деражні Ян Нагорникович¹⁴⁵. Адам Сопотко “відзначився” нападами у березні 1621 р. на маєтки Катерини Замойської¹⁴⁶. У жовтні 1627 р. шляхтич Марцин Ковальський оскаржував олицького старосту Олександра Бартлінського. Зі слів скаржника, староста листом запросив шляхтича приїхати до Олики, що той і зробив, але був безпідставно затриманий, побитий і запроторений до замкової в’язниці, а в цей час слуги старости навідалися в маєток скаржника, село Печадівку, і пограбували, забравши як коштовності так і провізію¹⁴⁷.

¹²⁶ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 35.

¹²⁷ Там само, арк. 54.

¹²⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1101 зв. (1611 р.), Ще один безіменний воротний згадується під 1600 р. – Там само, спр. 61, арк. 130 зв.

¹²⁹ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 87 зв.

¹³⁰ Андрій Заяць “Урядники волинських приватних міст другої половини XVI – першої половини XVII століть” *Записки НТШ*, (Львів, 2021), т. 274, 57.

¹³¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 15, арк. 281 зв.; спр. 16, арк. 36–36 зв.; спр. 17, арк. 490; спр. 18, арк. 197 зв.

¹³² Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 37, арк. 796–796 зв.

¹³³ Там само, спр. 21, арк. 228 зв.; спр. 48, арк. 403 зв.; спр. 49, арк. 226 зв.; спр. 50, арк. 531 зв.–537 зв.; ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 94; Lietuvos Metrika (1559–1563). 40 – oji Teismų bylų knyga. (Vilnius: Vilnius University Press, 2015), 221. Того ж року старостою згадується Адам Ключовський. Можливо це друге його ім’я. – ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 61, арк. 55 зв.–56.

¹³⁴ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 88 зв.

¹³⁵ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 93, арк. 317 зв.; спр. 99, арк. 289 зв.; спр. 102, арк. 316; спр. 103, арк. 578 зв.–589.

¹³⁶ Там само, спр. 120, арк. 360 зв.–361. Він одночасно був луцьким гродським суддею.

¹³⁷ Там само, спр. 158, арк. 271 зв.–273 зв.; спр. 163, арк. 166; спр. 170, арк. 466 зв.

¹³⁸ Там само, спр. 131, арк. 136.

¹³⁹ Там само, спр. 50, арк. 531 зв.–537 зв.

¹⁴⁰ Там само, спр. 102, арк. 316.

¹⁴¹ Там само, спр. 22, арк. 402.

¹⁴² Там само, спр. 61, арк. 55 зв.–56.

¹⁴³ Там само, спр. 93, арк. 317 зв.

¹⁴⁴ Там само, спр. 99, арк. 289 зв.

¹⁴⁵ Там само, спр. 103, арк. 578 зв.–589.

¹⁴⁶ Там само, спр. 120, арк. 360 зв.–361.

¹⁴⁷ Там само, спр. 158, арк. 271 зв.–273 зв.

Траплялося, що у ролі скаржників виступали самі старости. Так, Гектор Кавачинський у березні 1573 р. послав до Рожищ свого слугу вимагати у луцького владики Іони Борзобогатого видачі селян-втікачів з його села Іванич, але вїйт Рожищ, Михайло Сокол, з наказу владики, вдарив у дзвони, скликаючи міщан, і слуга старости разом з возним заледве зуміли покинути місто неушкодженими¹⁴⁸. Той же Г. Кавачинський за 450 кіп грошів литовських тримав у заставі від Семена Хребтовича Богуринського село Ролтичі¹⁴⁹.

Міське судочинство передбачало присутність на засіданні вїйта. У міській книзі Олики за липень 1601 р. зазначено, що у зв'язку зі смертю вїйта Венцеслава Слонічевського, “sady czas pietały wakowały”¹⁵⁰. Збережені міські книги Олики подають досить широкий спектр формулювань щодо складу міського суду. Тут знаходимо такі формулювання: “перед урядом вїйтівським, бурмистровським, раецьким і лавничим”¹⁵¹, “перед повним урядом вїйтівським, бурмистровським і раецьким”¹⁵², “перед повним урядом раецьким олицьким”¹⁵³, “перед судом нинішнім”¹⁵⁴, “на нинішньому суді виложеному (звичайному) гайному”¹⁵⁵, “перед повним урядом вїйтівським, раецьким і лавничим”¹⁵⁶, “перед урядом вїйтівським”¹⁵⁷, “перед урядом вїйтівським і раецьким”¹⁵⁸, “перед урядом нинішнім”¹⁵⁹, “перед повним урядом бурмистровським і раецьким”¹⁶⁰. Судові справи засвідчують, що тогочасне суспільство ледь не з найменшої нагоди вдавалося до послуг суду. Водночас, маємо приклади того, що не всі вважали це нормою. Так, у червні 1606 р. шляхетний Войтех Хмелецький скаржився на вїйта Миколая Старнігеля за покликання його до суду. Шляхтич обурювався: “... мене, чоловіка невинного и никгда до книг о жадную речъ таковую не мазаного, смиль внесъти до книгъ”¹⁶¹.

Зазвичай судові засідання мали проходили у ратуші. Коли вона була збудована не встановлено. Вперше на неї натрапляємо у записі 1610 р.¹⁶², а у 1647 р була зведена нова ратуша¹⁶³. Фрагментарні записи олицької книги дають змогу стверджувати, що судочинство відбувалося за нормами магдебурзького права, оскільки натрапляємо на прямі поклики на це. У 1643 р. олицький міський суд розглядав справу між Мартином Буковичем та Яном Мозеловським і його дружиною Регіною. Обидві сторони претендували на масток за тестаментом Мацея Пушка. Мартин був племінником заповідача, Регіна – його пасербицею. Позивач обґрунтовував свою правоту цілою низкою артикулів зі “Speculum Saxorum” (арт. 6 книги 2, арт. 83 книги 3, арт. 70 книги 1), “Ius municipale” (арт. 55, 20, 140) та відкликався на 12-й лист “Artykuływ...”¹⁶⁴. Останній поклик відповідає розділу “O przedawaniu i o krowaniu imienia i o wzdanu prawa” збірника Бартоломея Гроїцького¹⁶⁵. Відповідають дійсності і статті з “Саксонського зеркала”¹⁶⁶. На жаль, сторінки цього документа сильно пошкоджені і не мають закінчення (як, зрештою, і початку), тому не знаємо, чим закінчилася ця справа.

Траплялося, що до міського суду приходили скаржитися на найближчих родичів. Так, у грудні 1601 р. міщанин Васко нарікав на свого батька Грицька Карлуковича, який його не шанує і виганяє з дому, хоча Васко, з його слів, з молодих літ працював у наймах і все, що заробляв віддавав батькові. Просив аби батькові заборонили продавати хату, бо тих грошей, які він справно віддавав батькові, вистарчило б, щоб купити дві такі хати¹⁶⁷.

¹⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 14, арк. 36–36 зв.

¹⁴⁹ Там само, спр. 21, арк. 228 зв. (1580 р.).

¹⁵⁰ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 51 зв.

¹⁵¹ Там само, арк. 1, 35.

¹⁵² Там само, арк. 34 зв.

¹⁵³ Там само, арк. 3, 12, 14, 15 зв., 36.

¹⁵⁴ Там само, арк. 6 зв., 9, 27 зв.

¹⁵⁵ Там само, арк. 4 зв., 25, 26 зв., 29, 32, 41.

¹⁵⁶ Там само, арк. 9, 13.

¹⁵⁷ Там само, арк. 10, 13 зв.

¹⁵⁸ Там само, арк. 15.

¹⁵⁹ Там само, арк. 16 зв.

¹⁶⁰ Там само, арк. 46 зв.

¹⁶¹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 76, арк. 629.

¹⁶² Там само, спр. 88, арк. 91 зв.

¹⁶³ Tadeusz Stecki, “Radziwiłowska Ołyka”, 468. Ця ратуша простояла до середини XIX ст., коли пожежа зруйнувала її, і при цьому частково згорів міський архів. – Аполлоний Сендульський, “Местечко Олыка...”, 574.

¹⁶⁴ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 81.

¹⁶⁵ Bartolomej Groicki, *Artykuły prawa majdeburskiego. w Koronie Polskiej*, (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1953) 18–20.

¹⁶⁶ *Саксонское зеркало*. Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред. акад. АН УССР В. М. Корецкий. (Москва: Наука, 1985), 47, 50, 114–115.

¹⁶⁷ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 67 зв.

Зверталися міщани і до гродського суду. Олицький міщанин Гаврило у серпні 1550 р. у Кременецькому гроді заявив про виявлення ним краденого коня у кременецького міщанина Омеляна¹⁶⁸, а Андрій Карпович представив у Луцькому гроді в лютому 1635 р. знайденого коня¹⁶⁹. У липні 1623 р. возні Опанас Романовський та Лаврин Селецький, на прохання війта Яна Алексича і райців, оглядали тіло вбитого хлопця Криштофа, якого тиранськи побив до смерті міщанин Павло Томкович¹⁷⁰. Оскаржували міщан шляхтичі. Так, Андрій Грушецький у червні 1592 р. свідчив у Луцькому гроді, що олицький міщанин Павло Жидко запросив його до свого дому, де без видимої причини з помічниками побив¹⁷¹. Бувало, що у гроді засвідчували трансакції. Так, у жовтні 1608 р. шляхтич Якуб Бобовський облятував у Луцькому гроді листа, яким засвідчував, що його підданий Андрій Павлюкович і олицький міщанин Яцко Грицкович обмінялися кінями¹⁷². Інший міщанин, Ян Мацкевич, засвідчив у гроді у травні 1630 р. продаж при двох свідках коня за 18 золотих шляхтичу Яну Підгаєцькому¹⁷³.

Для обстоювання своїх інтересів міщани нероз наймали адвокатами (умоцованими) шляхтичів. Зокрема, олицький єврей Арон Юзефович у січні 1622 р. уповноважив на поточній сесії рочків вести свою справу з князем Адамом Сангушком і його дружиною Катериною шляхетного Теодора Домашевського¹⁷⁴. У лютому того ж року він же уповноважив проводити свої судові справи шляхетного Олександра Малиновського, оскільки сам не може цим займатися “для инъшихъ пилнейшихъ и важнейшихъ справ своихъ”¹⁷⁵. У жовтні 1637 р. міщани Антип Лук’янович та Іван Полупанович судилися з луцьким ключником Яном Станішевським і для цього найняли адвокатом шляхтича Юрія Барбієвича¹⁷⁶. Відомий випадок коли дубенський єврей Шлома у лютому 1621 р. уповноважив олицького єврея Арона провадити його судові справи¹⁷⁷.

Зазвичай укладені угоди між міщанами і шляхтичами облятувалися у гроді, а деколи просто згадувалося про угоду, не розкриваючи її змісту, як це було у листопаді 1640 р. між міщанином Волотою і братами Чапличами Шпановськими¹⁷⁸. Не завжди домовленості виконувалися. Так, міщанин Антоній Корнелій Гречин у листопаді 1609 р. скаржився на шляхетного Івана Гурка Омелянського, який, часто буваючи в його домі, пригледів собі сестру дружини, Оринку, яку посватав. Визначили день весілля – 11 жовтня. Шляхтич дав письмовий запис “под певънымъ закладом”, але на день весілля не прибув. Міщанин оцінив збитки у 100 золотих і “заклад” (штрафні санкції, сума якого не була вказана)¹⁷⁹.

Для становлення Олики, як міського осередку, важливу роль відіграв розвиток ремесла та торгівлі. Поборові реєстри 70–80-х років XVI ст., незважаючи на їх неповноту, дають певне уявлення про кількість ремісників. Зокрема, реєстр 1579 р. фіксує 37 ремісників, до яких потрібно додати 24-х пекарів¹⁸⁰. На жаль, це число подано сумарно, без розбивки за спеціальностями. Очевидно, що серед них були найпоширеніші спеціальності, як от: шевці, кравці, гончарі, ковалі тощо. У джерелах є згадки про олицького пушкаря Гануса (1601), який за багаторічну і вірну службу отримав від князя Станіслава Радзивила город на Залісоччі, а у подальшому перебрався до Острога¹⁸¹. У листопаді 1601 р. грабар Марко за 44 копи грошів литовських* збудував на замовлення лонгера Івана Сідельника дубенську греблю¹⁸². Того ж року згадується органіст Бернат Ольшинський¹⁸³. Були у місті золотарі: Лука (1587) та Криштоф (1622)¹⁸⁴. Безіменний “балвер” (цирульник) у липні 1580 р. лікував шляхтича Богдана Сосницького¹⁸⁵. 1598 р. згадується старий цехмістр Миколай Коваль, що засвідчує наявність

¹⁶⁸ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, спр. 2, арк. 29.

¹⁶⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 195, арк. 96 зв.

¹⁷⁰ Там само, спр. 134, арк. 867–868.

¹⁷¹ Там само, спр. 42, арк. 148–148 зв.

¹⁷² Там само, спр. 81, арк. 1396 зв.–1397.

¹⁷³ Там само, спр. 173, арк. 572–572 зв.

¹⁷⁴ Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 29, арк. 309–309 зв., 397–398 зв.

¹⁷⁵ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 128, арк. 53 зв.–54.

¹⁷⁶ Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 39, арк. 129–131 зв.

¹⁷⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 121, арк. 374 зв.

¹⁷⁸ Там само, спр. 221, арк. 1157 зв.–1158.

¹⁷⁹ Там само, спр. 84, арк. 680–680 зв.

¹⁸⁰ AGAD. Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. 31, k. 72 v.

¹⁸¹ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 17 зв., 19 зв.

* Копа – лічильна одиниця, дорівнювала 60 грошам литовським, або 2,5 золотого.

¹⁸² ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 35.

¹⁸³ Там само, арк. 85.

¹⁸⁴ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 37, арк. 795 зв.–797; спр. 133, арк. 729–729 зв.

¹⁸⁵ Там само, спр. 18, арк. 868.

у місті цехів¹⁸⁶. Цікава сімейна угода була укладена в січні 1602 р між цирульником Даніелем Браусом та його зятем кравцем Яном Лешинським. Данієль відступив зятю у своєму домі велику світлицю з сіннями, пекарню, комору, пивницю, а собі залишив малу світлицю, в якій до того жив зять, кухню при тій світлиці, комору на долі і комору в сінях. За це зять повинен утримувати його до смерті¹⁸⁷.

Дещо більше інформації є про міську торгівлю. Поборовий реєстр 1579 р. фіксує 35 торговців (17 перекупників та 18 солеників)¹⁸⁸. До 1511 р торг в Олиці був у неділю, а далі його перенесли на вівторок¹⁸⁹. Традиційно вважається, що до міста на торг приїжджали найперше селяни навколишніх сіл, аби продати сільськогосподарську продукцію та купити ремісничі вироби, але насправді ситуація була дещо складнішою, бо везли з торгів і сільськогосподарську продукцію, худобу тощо. У квітні 1569 р. слуга князя Василя Костянтина Острозького, Ян Лонський, послав для продажу на торг до Олики два вози з пшеницею та житом¹⁹⁰. Натомість піддані Фоми і Романа Олехновичів Козинських у липні 1571 р. поверталися з олицького торгу “накупивши жита три вози”¹⁹¹. Селяни з Терешківців (1576) везли з торгу “пятьсотъ прядива, сукна муравского шарого аршиновъ шест, боты двои жоноцкие [...] шапка [...] сукна шведединского голубого пят локоть, боты двои чирвоные жоноцкие [...] боты музские”¹⁹². На закупи у червні 1580 р. до Олики на торг приїхали міщани з Берестечка Іван Пац, Матуш і Федько Куц¹⁹³. У вересні 1600 р. Остафій Єлович Малинський відправив на олицький торг для купівлі необхідних речей свого тивуна Минка Ничичку¹⁹⁴. Гайдуки того ж шляхтича у серпні 1608 р. на торгу в Олиці ображали і били міщан та вчинили стрільбу, за що їх було оскаржено у Луцькому гроді¹⁹⁵. У джерелах неодноразово згадується олицька міра ваги¹⁹⁶.

Ще більше значення мали ярмарки. Привілеєм 1523 р. Олика отримала право на проведення двох ярмарків, дні яких не були визначені¹⁹⁷. У подальшому король Сигізмунд II Август конфірмавав привілей наданий князем Миколаєм Радзивилом 1564 р.¹⁹⁸ і підтвердив місту два ярмарки: один на перший четвер “по Святках” (тобто після Зелених Свят), а другий – “на нарощене Панны Марии” (Різдво Богородиці) римського свята¹⁹⁹. У 1595 р. князь Станіслав Радзивил просив короля замінити перший ярмарок, оскільки час його проведення збігався з ярмарками сусідніх міст і тому місто мало збитки. Король переніс його “на Божое тело” (другий четвер по Зелених Святках), тривалістю один тиждень²⁰⁰. 1611 р. згадується ярмарок на Св. Остафія (Євстафія), що відбувався у вересні²⁰¹. У квітні 1631 р. король Сигізмунд III надав Олиці ярмарок на Св. Михайла римського свята тривалістю два тижні, дозволивши всім бажаючим з товарами приїжджати і вільно торгувати²⁰².

Під час ярмарку, для підтримання порядку, діяла ярмаркова сторожа. Війт Венцеслав Слонічевський у червні 1599 р. свідчив, що “водлугъ звичаю давного, якое в ынших местехъ кгловейшихъ стороны порядку въ ярмаркахъ заховуеть, ходили цехмистръ зъ братею своєю яко стражъ ярмарковая по улицахъ, постерегаючи того, абы се в месте бунты, бои, раны, забойство и шкоды не деяли”²⁰³. Що це не було зайвим свідчить подія, яка відбулася на ярмарку у жовтні 1611 р. Шляхтичі Адам Русецький і Валенти Сваришевський зі слугами і помічниками “збройно и стрелбою” бешкетували, перешкоджаючи торгівлі. Щоправда самі вони стверджували, що прибули до міста для купівлі необхідних їм товарів, а війт і міський писар з міщанами їх безпричинно побили, поранили і пограбували²⁰⁴.

¹⁸⁶ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, спр. 12, арк. 289 зв.–290.

¹⁸⁷ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 71–72.

¹⁸⁸ AGAD. Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. 31, k. 72 v.

¹⁸⁹ *Русская историческая библиотека*, т. 20, 686–687. Цей день так і залишився торговим, про що свідчать дані 1608 р. – ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 80, арк. 1158 зв.

¹⁹⁰ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 11, арк. 180 зв.–181.

¹⁹¹ Там само, спр. 458, арк. 258–259.

¹⁹² Там само, спр. 16, арк. 136.

¹⁹³ Там само, спр. 21, арк. 675–676.

¹⁹⁴ Там само, спр. 61, арк. 32 зв.–33.

¹⁹⁵ Там само, спр. 80, арк. 1158 зв.

¹⁹⁶ Там само, спр. 50, арк. 531 зв. (1597 р.); спр. 173, арк. 1262 (1630 р.); Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszkow. Teki arabskie, sygn. 537/5, k. 1 (1602 р.).

¹⁹⁷ *Lietuvos Metrika*, (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001), kn. 12: (1522–1529), 235.

¹⁹⁸ *Архив Юго-Западной России...* ч. V, т. 1, 62.

¹⁹⁹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 47, арк. 78 зв.

²⁰⁰ Там само, арк. 79; РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 200, л. 130–130 об.

²⁰¹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 1101.

²⁰² РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 211, л. 116–116 об.; ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 177, арк. 676–676 зв.

²⁰³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 55, арк. 479–479 зв.

²⁰⁴ Там само, спр. 90, арк. 1030–1030 зв, 1036 зв.–1037 зв., 1044–1045, 1101–1102, 1122–1123 зв.

Не лише до міста приїжджали на торги і ярмарки, а й олицькі міщани їздили до інших міст продавати та купувати товари. У січні 1606 р. Супрун Гречаничек привіз до Луцька на санях риби на 50 золотих “и на рынъку, яко звычай естъ, заплативши все доходы местские, торговал”²⁰⁵. Мошко Рабійович у серпні 1569 р. вибрався до Степані, але по дорозі був пограбований і побитий селянами Федора і Яцка Гурків Постоєнських. Лише готівки у нього забрали 40 кіп горошів литовських²⁰⁶. Також невдалою виявилася поїздка олицьких міщан до Степані у липні 1578 р., оскільки по дорозі їх пограбували брати Ярош, Василь та Петро Семашки, залучивши для цього своїх підданих²⁰⁷. Міщанин Юрко Лихохнович повертався у червні 1613 р. з Рівного до Олики разом пінським міщанином Богданом Жуковичем, але біля села Ясениничі його перестрів і побив, забравши 20 кіп грошів литовських, селянин Матвія Ясеницького, Семен Тишкович²⁰⁸. У січні 1616 р. міщанин Мартин Прийма їздив до Чорторийська для купівлі коней, маючи при собі 100 золотих²⁰⁹. У лютому 1601 р. торчинський митник Айзик Перцович затримав за несплату мита у Луцьку олицького міщанина Ігната Мельника, який віз до Любліна у бочках солену рибу. За олицького міщанина заступилися торчинські міщани і митник конфіскував у нього три бочки риби, а з рештою відпустив²¹⁰. Олицький купець Іван Шутилович переганяв, як сказано в документі, “до Польщі” 40 волів, але під Дубном тамтешній орендар Якуб забрав у нього кілька волів, збитки від чого міщанин оцінив у 40 золотих²¹¹.

Проводячи підприємницьку діяльність, олицькі міщани часто вдавалися до оренд, застав, фінансових операцій тощо. Об’єком уваги міщан були прибуткові корчми і млини. Ясюта Мошкович у червні 1632 р. орендував корчми у селах Хорлупі та Покощів у князя Альбрехта Станіслава Радзивила²¹². У червні 1633 р. Мордуш Мордухаєвич за 700 золотих орендував на три роки корчми і млини в Барбари Криштофової Гораїнової в селах Понебилію, Рогачові та Корнилівці, і нарікав як на перешкоди, які йому чинили під час оренди так і на дострокове її припинення²¹³. Справа далі розглядалася у Трибуналі, а в січні 1636 р. знову у Луцькому земському суді, але через хворобу шляхтянки була відкладена²¹⁴. У жовтні 1637 р. ситуація з хворобою Барбари повторилася і справу знову відклали²¹⁵. Нарешті у січні 1638 р. Мордуш Мордухаєвич квітував Барбару та її потомків із завданих йому збитків – тобто сторони зуміли полюбовно домовитися²¹⁶. У 1634–1637 роках ці ж корчми і млини орендував міщанин Іван Полупанович з тими ж наріканнями на недотримання умов оренди та оцінив свої збитки у 200 золотих²¹⁷.

Предметом оренди були також чопове, мито і шос. У липні 1577 р. Юзеф Александрович орендував чопове у Гаврила Бокія з Луцького повіту²¹⁸. У січні 1580 р. королівський секретар і поборця Волинського воєводства Василь Красенський передав у оренду Юзефу Александровичу за 60 золотих, терміном на один рік, чопове і мито в маєтках князя Станіслава Радзивила²¹⁹. Уже за кілька днів олицький єврей Песах Юзефович заявив у Луцькому гроді про відмову луцького міського писаря Богуша Ванковича і Юска Андросовича, які заступали поборцю Василя Красенського, прийняти від нього частину чопового побору орендованого його батьком Юзефом Александровичем²²⁰. Мошко Мордухаєвич від імені олицького митника Арона Юзефовича у червні 1602 р. скаржився на Яроша Рогозинського, суколектора волинського поборці Лаврина Древинського, якому мав віддати 400 золотих за оренду олицького чопового і шосового. Наразі давав частину грошей за певний період – 200 золотих. Однак, Я. Рогозинський, взявши гроші, зажадав аби йому заплатили ще 10 червоних золотих (тобто флоринів) за видачу квіту. Митник, не бажаючи вступати з шляхтичем у суперечку, давав йому три червоних золотих, але Я. Рогозинський не погодився. Свідком цього був возний Станіслав Янковський²²¹.

²⁰⁵ ЦДАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 76, арк. 83 зв.

²⁰⁶ Там само, спр. 11, арк. 474 зв.–475.

²⁰⁷ Там само, спр. 18, арк. 364 зв.–365.

²⁰⁸ Там само, спр. 94, арк. 701 зв.–702.

²⁰⁹ Там само, спр. 102, арк. 686 зв.

²¹⁰ Там само, спр. 63, арк. 274а–275.

²¹¹ Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 76, арк. 367 зв.

²¹² Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 184, арк. 167–169.

²¹³ Там само, спр. 185, арк. 547 зв.–549 зв.; ф. 26, оп. 1, спр. 37, арк. 586–587 зв.

²¹⁴ Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 38, арк. 162 зв.–164.

²¹⁵ Там само, спр. 39, арк. 417–419 зв.

²¹⁶ Там само, спр. 40, арк. 749–749 зв.

²¹⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 208, арк. 157–158 зв.; спр. 211, арк. 35–35 зв.

²¹⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 17, арк. 467 зв.–470.

²¹⁹ Там само, спр. 22, арк. 319–320.

²²⁰ Там само, спр. 21, арк. 54 зв.–55.

²²¹ Там само, спр. 66, арк. 496 зв.–497.

Одним з найбільш частих підприємницьких занять міщан була оренда ставів для вилову риби. У жовтні 1580 р. Федір Пінчук орендував у вдови волинського воєводи княгині Марії Корецької став у селі Рудліві за 430 кіп грошів литовських і оскаржував княгиню за порушення умов угоди. Княгиня мала боронити його від можливих шкод, але не зробила цього, бо коли він спустив став і почав ловити рибу, то кілька шляхтичів з підданими почали також це робити і княгиня не стала втручатися²²². Ян Алексич орендував у квітні 1603 р. руденський став у острозького міщанина Фляки, а в травні 1606 р. ще два стави у Юрія Станіславського²²³. У березні 1620 р. олицький міщанин Арон орендував спуск ставу в селі Полоне у князя Адама Сангушка²²⁴.

Міщани Антон Лук'янович та Іван Полупанович орендували за 700 золотих став у селі Букоймі в луцького ключника Яна Станішевського з вересня 1634 р. до Великодня 1635 р., але шляхтич достроково “вибив” міщан з оренди²²⁵. Видно, що сторони якось залагодили цей конфлікт, бо через три роки ті ж міщани знову орендували у шляхтича букоймський став, але і цього разу вони оскаржували Яна Станішевського, але тепер за те, що він не дав їм вчасно підвід для вивезення риби до Любліна, що завдало їм збитки на суму 500 золотих. Іван Полупанович ще окремо скаржився на Криштофа і Юзефа Чапличів за відібрання у нього млинів та корчем у кількох селах, що завдало збитків на 200 золотих²²⁶.

Потрапляли до олицьких міщан в оренду і населені пункти. У червні 1597 р. Арон Мошкович орендував у князя Юрія Чорторийського і його дружини Олександри Вишневецької на чотири роки села Андріїв, Тараж і Сторожинці²²⁷, а вже у листопаді він переуступає село Тараж, на той же термін, за дві тисячі золотих своєму швагрові Арону Юзефовичу²²⁸. То й же Арон Юзефович і Мошко Шмойлович у лютому 1601 р. орендували в Яцка Бутовича села Збуж, Яполоть, Медзко і Тростянець на три роки (сума не вказана)²²⁹. Але невдовзі вони почали скаржитися, що Я. Бутович перешкоджає їм в оренді²³⁰. Зі слів міщан, у ніч на 1 березня 1604 р. шляхтич наслав слуг на дім у Збужу, де вони мешкали. Слуги підпалили маєтність і в огні згоріла маса речей: шкір волових і яловичих – 250, козлиних – 100, єврейські книги, які коштували 30 золотих, поплавалося 100 каменів воску за 700 золотих, 100 каменів лою за 200 золотих, 12 колод меду за 600 золотих, пропала скарбничка, в якій було 400 червоних золотих, 200 золотих “потрійних” і 100 золотих звичайних, дві чисті мембрани по 500 золотих кожна; втрачено оковитої горілки чотири тисячі кварт, а простої – дві тисячі, кожухи, постіль, а також велика кількість продуктів і різноманітного домашнього начиння²³¹. Якщо навіть припустити, що міщани суттєво завищили втрати, то все рівно вимальовується картина дуже заможних статків міщан. Та й хто би їм повірив у ці твердження, якщо вони були б середнього достатку міщанами, а тут подали такі збитки. Уже через кілька днів подав скаргу до гроду Яцко Бутович, звинувачуючи міщан в тому, що вони вивезли все добро з села, а тоді запалили маєтність і свої збитки він оцінив у п'ять тисяч золотих²³². На жаль, не вдалося знайти продовження цієї справи і невідомо чим вона закінчилася, хоча брак слідів може свідчити, що в якийсь спосіб сторони порозумілися.

У квітні 1611 р. Мордухай Левкович орендував у Марціяна Чаплича Шпановського село Білів²³³. У травні наступного року він же з сином Зелманом орендував на три роки за три тисячі золотих у Миколая Єловича Малинського села Боблин, Підгайці та Вилбичі²³⁴, а вже у серпні у того ж шляхтича вони орендували за 800 золотих на три роки село Борбин²³⁵, яке у листопаді 1613 р. переуступили Антонові Ароновичу²³⁶.

²²² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 22, арк. 515.

²²³ Там само, спр. 67, арк. 675–676; спр. 76, арк. 463–464, 495–497.

²²⁴ Там само, спр. 116, арк. 374.

²²⁵ Там само, спр. 195, арк. 85 зв.–86, 176–176 зв.

²²⁶ Там само, спр. 211, арк. 35–35 зв.

²²⁷ Там само, ф. 21, оп. 1, спр. 36, арк. 199 зв.–200.

²²⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 52, арк. 788–788 зв.

²²⁹ Там само, спр. 66, арк. 118–120, 682–683; спр. 67, арк. 498–499 зв.

²³⁰ Там само, спр. 70, арк. 171–173 зв.

²³¹ Там само, арк. 171–173, 399–400.

²³² Там само, арк. 240–241.

²³³ Там само, спр. 90, арк. 565 зв.–567.

²³⁴ Там само, спр. 93, арк. 492–493.

²³⁵ Там само, арк. 793–793 зв.

²³⁶ Там само, спр. 94, арк. 933–933 зв.

Міхель Мошкович орендував у листопаді 1620 р. за 400 золотих на три роки село Мачулищі у Максиміліана Братковського і його дружини Катерини, які тримали це село за записом від князя Миколая Чорторійського. Зазначено, що село їм передали з “судами, пересудами, винами, з куницями”²³⁷.

Елхон Ізакович у вересні 1626 р. орендував у Петра Довгерда села Можків і Перемилівку з фільварком на три роки, сплачуючи щороку по 1200 золотих²³⁸. Але невдовзі шляхтич сам почав збирати податки з селян, що викликало скаргу орендаря²³⁹. У листопаді 1640 р. Абрам Геляшович згадується як орендар хорлупський²⁴⁰. Ізабела Семашківна у червні 1642 р. віддала в оренду олицькому міщанину Волоті Мордухайовичу, якого ще названо орендарем клеванським, та Юску Якушевичу з Рівного містечко Тучин з присілками за 22 500 золотих²⁴¹.

Оренди були вигідні для міщан, але не раз призводили до судових тяжб з орендодавцями, які бувало з різних причин порушували укладені угоди, а траплялося, що це робили і самі орендарі. Одним з прикладів цього є протистояння олицького міщанина Арона Юзефовича і князя Адама Сангушка. У 1616 р. князь віддав йому в оренду мита і корчми в селах Великій Полонній, Городищі, Горці, Баєві, Коршові, Оздові та спуск полонського ставу. В ході оренди шинкарі заборгували Арону чотири тисячі золотих, а князь заборонив їм віддавати гроші. До того ж князь достроково позбавив Арона оренди ставу та наказав позабирати човни, сіті, інвентар²⁴².

На судовому засіданні у вересні 1618 р. розглядалася скарга Арона на князя А. Сангушка про перешкоджання оренді мит, млинів і корчем у названих селах. Князя зобов’язали під страхом штрафу у 3 200 золотих не порушувати умови оренди²⁴³. Того ж дня Арон окремо ще позивав А. Сангушка за наслання у березні 1617 р. княжого слуги Адама Свідерського з помічниками на буду (будівля для господарських потреб) при спуску полонського ставу і пограбуванні. Зокрема, забрали скриньку з двома тисячами золотих, виручених на ярмарку в Любліні. Справу передали на рішення Трибуналу²⁴⁴. Своєю чергою А. Свідерський у березні 1618 р. пробував звинуватити Арона в продажі луцьким євреям дрібних шупачків, але луцький рибак Яцко Питула заперечив це, заявивши, що то була не дрібна, а середня риба, яку завжди беруть при спуску ставу. У відповідь А. Свідерський погрожував йому розпратою²⁴⁵. У червні 1618 р. той же шляхтич звинуватив Арона в тому, що згадану малу рибу він продавав уночі луцьким євреям Шмойлові Якушовичу та Гиршу, Лейбовому зятю²⁴⁶.

Справа мала продовження – тепер Арон подав чотири позови проти князя: щодо спуску ставу, про спустошення млина за селом Баєвом і заборону шинку в цьому селі, про напад А. Свідерського на буду при спуску ставу і грабіж двох тисяч золотих²⁴⁷. У квітні 1619 р. А. Свідерський оскаржував Арона за неправдиве звинувачення його у нападі та пограбуванні буди на полонському ставі і Арона зобов’язали виставити свідків цього інциденту²⁴⁸. Того ж місяця А. Сангушко знову звинуватив Арона у виллові дрібної риби, що завдало йому збитків на дві тисячі золотих. Арон зумів “збити” позов, мотивуючи тим, що поданий він мав бути не йому, а його пану, тобто князю Альбрехту Станіславу Радзивилу, з чим погодився суд²⁴⁹. У травні 1619 р. А. Сангушко оскаржував Арона за невиконання декрету суду про виплату йому 400 золотих згідно угоди між сторонами, з штрафом три гривни та під страхом заплатити ще 14 гривен у випадку невчасної сплати зазначеної суми. Арон це проігнорував²⁵⁰. Натомість у червні 1620 р. декрет Люблінського трибуналу зобов’язав князя компенсувати шкоди, завдані Арону²⁵¹. Справа між опонентами розглядалася у лютому 1621 р., але князь unikнув судового засідання, зіславшись на хворобу²⁵², однак у березні того ж року суд виніс рішення, що князь має

²³⁷ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1 спр. 119, арк. 554 зв.–556.

²³⁸ Там само, спр. 154, арк. 892–893 зв.

²³⁹ Там само, спр. 153, арк. 601–603.

²⁴⁰ Там само, спр. 222, арк. 995–955 зв.

²⁴¹ Там само, спр. 232, арк. 465 зв.–466 зв.

²⁴² Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 25, арк. 250 зв., 828–828 зв.; ф. 25, оп. 1, спр. 116, арк. 374–374 зв., 597 зв.–598; спр. 117, арк. 634 зв.–635 зв., 928 зв.–929.

²⁴³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 109, арк. 660–662 зв.; спр. 111, срк. 245 зв.

²⁴⁴ Там само, арк. 689–690 зв.

²⁴⁵ Там само, спр. 59, арк. 15 зв.–16 зв.

²⁴⁶ Там само, спр. 110, арк. 308–310.

²⁴⁷ Там само, арк. 354; спр. 109, арк. 660–662 зв., 689–690 зв., 702 зв.–705 зв.; спр. 119, арк. 443–444.

²⁴⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 113, арк. 644–650.

²⁴⁹ Там само, арк. 604–606.

²⁵⁰ Там само., спр. 111, арк. 494–494 зв.

²⁵¹ Там само, спр. 112, арк. 861 зв.–868.

²⁵² Там само, спр. 121, арк. 189 зв.–191.

сплатити Арону 875 золотих²⁵³. У грудні 1621 р. Арон вчергове позивав князя до суду за перешкоджання спуску полонського ставу²⁵⁴. У квітні 1622 р. возний Криштоф Озембловський зробив невдалу спробу ув'язати Арона Юзефовича за борг А. Сангушка у 6 215 золотих у село і двір Полонне²⁵⁵. Це було зроблено згідно декрету Луцького гродського суду від 10 лютого 1622 р.²⁵⁶. Більше матеріалів про це протистояння виявити не вдалося, що дає можливість припустити, що сторони досягли позасудового порозуміння.

Траплялося, що міщани брали або віддавали в заставу речі. Шляхтич Миколай Боговитин заставив Волюті Мордухайовичу у серпні 1623 р. палаш і шаблю “сребром богато оправные”. У них було 30 гривень срібла, а кожна гривна по 30 золотих, тобто разом вартість складала 900 золотих, а заставив їх шляхтич за 100 золотих готівки²⁵⁷. Інший шляхтич, Григорій Шостаковський, заставив Зовелу Мордухайовичу півшкарлатний кобеняк вартістю 149 золотих і “ферезійку” оцінену в 140 золотих, взявши за них 40 золотих готівки²⁵⁸. Ці речі орендар розтринькав і шляхтич з ним почав судитися, що в підсумку закінчилося для Зовела баніцією²⁵⁹.

Заставляли також і земельні ділянки. У січні 1601 р. Іван Зарневич заставив за 14 кіп грошів литовських на три роки 0,5 волоки власного поля Аронові Юзефовичу, який мав нести з того поля повинності та платити податки²⁶⁰. Тоді ж Томило Шаповал заставив на рік за 20 золотих 0,5 волоки землі Миколаю Ласовичу, взявши на себе обов'язок повинностей і оплат²⁶¹. Міщанин Павло Слап за 17 кіп грошів литовських мав у заставі від ксьондза Яна Домброви волоку землі²⁶². Петро Петришкович визнав листом свій борг у вісім кіп горошів литовських перед токарем Яном Нагурніковичем і в цій сумі заставив йому свій город²⁶³. Степан Ханевич заставив чверть поля (розміри не вказані) за шість кіп грошів литовських боярину з Покошова Яцкові Ярмолевичу²⁶⁴.

Бувало, що застава переростала у продаж землі. Так сталося у березні 1601 р., коли Іван Жарець дав у заставу 0,5 волоки землі Арону Юзефовичу за 14 кіп грошів литовських. Арон доплатив ще вісім кіп – і Жарець уступив йому землю “на вічність”²⁶⁵.

Заставляли також будинки. Юхим Климович заборгував селянину Івану Шкабалану 16 кіп грошів литовських і цій сумі заставив йому свій будинок на вулиці Чоботарській²⁶⁶.

Поширеним явищем було позичання грошей. У лютому 1601 р. перед міським урядом Олики постав Арон Йоськович, квітуючи міщанина Масюка Мінчуковича у поверненні боргу в 7,5 копи грошів литовських²⁶⁷. У листопаді того ж року Афраз Йоськович квітуював за повернення боргу в 11 кіп грошів литовських Радюка Пінчуковича, який крім того визнав, що винен бурмистру Яну Алексичу 42 копи грошів і готовий віддати їх²⁶⁸. Михайло Золотар з дружиною заборгували Ісааку Беньшовичу 12 кіп грошів литовських і олицький замковий суд у серпні 1587 р. зобов'язав подружжя погасити борг²⁶⁹.

Позичали гроші в олицьких міщан мешканці інших міст. Курило Волошин з містечка Бушани у листопаді 1601 р. позичив 100 золотих у Радюка Пінчуковича²⁷⁰. У серпні 1615 р. луцький міщанин Йонас Шольц під запис з печаткою і підписом позичив в олицької міщанки Анни Дем'янівичівни 165 золотих²⁷¹. Вчасно гроші не віддав і потрапив під штрафні санкції, а далі втягнувся у судові процеси, однак у підсумку сторони порозумілися, і луцький міщанин гроші віддав, а міщанка скріпила квит

²⁵³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 121, арк. 663–668 зв.

²⁵⁴ Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 29, арк. 48 зв.–49.

²⁵⁵ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 130, арк. 121 зв.–122 зв.

²⁵⁶ Там само, спр. 128, арк. 55–58 зв.

²⁵⁷ Там само, спр. 136, арк. 319 зв.–322.

²⁵⁸ Там само, спр. 118, арк. 688 зв.–690 зв.

²⁵⁹ Там само, спр. 137, арк.–656 зв.; спр. 140, арк. 370–371.

²⁶⁰ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 7.

²⁶¹ Там само, арк. 7 зв.

²⁶² Там само, арк. 53 зв. (1601 р.).

²⁶³ Там само, арк. 45 зв.

²⁶⁴ Там само, арк. 74 (1603 р.).

²⁶⁵ Там само, арк. 13 зв.

²⁶⁶ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 57 зв.

²⁶⁷ Там само, арк. 9.

²⁶⁸ Там само, арк. 35–35 зв.

²⁶⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 37, арк. 795 зв.–796 зв.

²⁷⁰ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 36 зв.–37 зв.

²⁷¹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 124, арк. 478–480 зв.

підписом і власною печаткою²⁷². Клеванський міщанин Зраїл Шломович у серпні 1611 р. позичив у олицького міщанина Ігната Дем'яновича 30 кіп грошів литовських²⁷³.

Позичали гроші і священники. Зокрема, луцький священник вірменської церкви Св. Стефана Шимон Миколайович з дружиною Анною Аведиківною позичили у Антона Ароновича в 1623 р. і вчасно не віддали 400 золотих²⁷⁴.

Відомі випадки позичання грошей міщанами у шляхти. Війт Ян Алексич позичив у шляхтича Наума Шуйського в серпні 1620 р. 340 золотих²⁷⁵. Подружжя Опанас Полупанович і Феодора взяли у вересні 1620 р. під запис у шляхтича Данієля Зінкевича терміном на один рік 110 золотих²⁷⁶. Павло Томкович заборгував Яну Каліновському у січні 1624 р. 2,5 тисячі золотих²⁷⁷.

Неодноразово гроші у шляхти брали олицькі євреї. У січні 1605 р. Арон Юзефович і Зискель Мошкович взяли у пані Анни Ігнатової Дем'янової 100 кіп грошів литовських²⁷⁸. У січні 1607 р. Давид Шапсаєвич позичив у Ігната Дем'яновича 22,5 копи грошів литовських²⁷⁹. 320 золотих у серпні 1614 р. взяли у шляхтича Івана Пузировича Зискель Мошкович, Арон Юскович і Антон Аронович²⁸⁰. У вересні 1620 р. Мордухай і Зовель позичили на рік у Станіслава Вольського 1800 золотих²⁸¹. Хема Агронович у вересні 1621 р. взяв під запис у Станіслава Вольського 250 золотих²⁸². Арон Юзефович на 1621 р. заборгував Северину Білостоцькому 400 золотих²⁸³. У серпні 1626 р. Елхон Ізакович позичив у Петра Довгерта 150 золотих²⁸⁴. На квітень 1642 р. Зовел Мордухайович заборгував і вчасно не віддав Григорію Шостаковському 1300 золотих²⁸⁵.

Ще більше грошей позичала у міщан сама шляхта. Олицький міщанин Войтех Прушак у червні 1582 р. у Луцькому гроді заявив, що шляхетний Іван Козинський не заплатив йому вчасно 20 кіп грошів литовських, а тому потрапив у так звану совитість, коли борг подвоювався у результаті штрафу²⁸⁶. Того ж року той же шляхтич позичив у міщанина Єзофа (Юзефа) Алесандровича 43 копи грошів литовських, обіцяючи, що у випадку невчасного повернення суми “в десять служоб людей во ймене свое, Терешово, зь кгрунтами, и всякими з них пожитками увязанья не боронит”²⁸⁷. Але коли до цього дійшло і його син Песах хотів ув'язати батька в обіцяне, то дружина боржника, Софія, не дала цього зробити²⁸⁸. Міщанин Павло Томкович у грудні 1610 р. позивав до суду Галшку Козинську та потомків колишнього кременецького гродського писаря Федора Бруяки за борг у 31 золотий і 4 гроші²⁸⁹. Той же міщанин у січні наступного року позичив кременецькому підкоморію Адаму Боговитину Козерадському чотири червоних золотих, які шляхтич вчасно не віддав²⁹⁰.

Детективна історія сталася з боргом київського каштеляна князя Юрія Михайловича Вишневецького і його дружини Федори Чапличівни. Подружжя позичило в Арона Юзефовича і Антона Ароновича двома записами 4010 і 1825 золотих, а ще окремо згаданий їх борг у 600 золотих²⁹¹. Вчасно гроші не були віддані – і почалися судові процеси²⁹². У підсумку дійшло до баніції подружжя. У березні 1612 р. у Луцькому гроді возний Вавринець Вікарський свідчив, що “баницью декретом трибуналским сказаную, там в замку вышнем, околном, при згромаженю, на тот час, людей зацных, шляхты, обывателюв воеводства Волынского, справ своих на тых рочках пилнуючих, так же и въ месте Луцком голосом вынеслым обводал и публиковал, приводечи всем вобец до ведомости, же их

²⁷² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 131, арк. 432–432 зв.

²⁷³ Там само, спр. 124, арк. 481–482 зв.

²⁷⁴ Там само, спр. 137, арк. 830 зв.–831; спр. 140, арк. 61–62.

²⁷⁵ Там само, спр. 127, арк. 937 зв.–941.

²⁷⁶ Там само, спр. 124, арк. 138–140 зв.

²⁷⁷ Там само, спр. 137, арк. 62–62 зв.

²⁷⁸ Там само, спр. 127, арк. 358–359 зв.

²⁷⁹ Там само, арк. 356 зв.–357.

²⁸⁰ Там само, арк. 632 зв.–634 зв.

²⁸¹ Там само, спр. 124, арк. 461–464 зв.

²⁸² Там само, арк. 464 зв.–467 зв.

²⁸³ Там само, спр. 121, арк. 520 зв.–521 зв., 913–914.

²⁸⁴ Там само, спр. 149, арк. 1379–1380.

²⁸⁵ Там само, спр. 231, арк. 252 зв.–254.

²⁸⁶ Там само, спр. 26, арк. 546–546 зв, 479–480.

²⁸⁷ Там само, спр. 30, арк. 197.

²⁸⁸ Там само, спр. 460, арк. 682 зв.–686.

²⁸⁹ Там само, спр. 88, арк. 1036 зв.–1037.

²⁹⁰ Там само, спр. 93, арк. 48 зв.

²⁹¹ Там само, спр. 88, арк. 1047; спр. 90, арк. 528–528 зв, 530 зв.–531; спр. 91, арк. 206 зв.–207; спр. 92, арк. 281 зв.

²⁹² Там само, спр. 92, арк. 123–125, 281 зв.–282, 589 зв.–590 зв.

милост, пан киевский, и малжонка его милости сут банитами и абы се з ними кождый водле права заховалсе под винами в нем описаными²⁹³. Баніція подіяла і у квітні 1612 р. олицькі євреї квітували подружжя у поверненні коштів²⁹⁴.

Костянтин Козицький позичив у Антона Ароновича у березні 1611 р. 30 золотих, вчасно не віддав, спрацювали штрафні санкції (совитість та заклад) і борг збільшився втричі²⁹⁵. Аналогічна ситуація сталася того ж року з Марціяном Чапличем Шпановським, який вчасно не повернув борг у 1500 золотих Антону Ароновичу і Арону Юзефовичу²⁹⁶. У травні 1618 р. Станіслав Семашко позичив у Яна Алексича 35 золотих і 15 грошів²⁹⁷. Іван Козинський взяв у міщанина Зовела Мордухайовича в червні 1631 р. 200 золотих²⁹⁸, а Юрій Чаплич Шпановський у січні 1639 р. – 1100 золотих²⁹⁹.

Позичанням грошей займалася і олицька капітула. Зокрема, князь Єронім Четвертинський (1625) взяв у капітули 1000 золотих³⁰⁰, Самуель Мендель від імені кагалу Любліна позичив (1637) 15 000 золотих³⁰¹, князь Миколай Чорторійський з дружиною Ізабеллою у 1634 р. – 9 200 і в 1643 р. – 30 тисяч золотих³⁰². Катерина Ничицька заборгувала капітулі (1641) 30 тисяч золотих³⁰³. Олицький декан Ян Єрій Деревинський у березні 1644 р. позичив у каноніка вісім тисяч золотих³⁰⁴. Князь Альбрехт Станіслав Радзивил у листі, облятованому у Луцькому гроді в серпні 1641 р., повідомляв, що він знає про позичання міщанами грошей у капітули і, що за ці кошти вони будуються. Князь це дозволяє, але вимагає аби суперечки між міщанами і капітулою вирішувалися в замковому або міському суді Олики³⁰⁵.

Неможливість віддати борг могла привести до втрати будинку. У липні 1601 р. Арон Мордухайович заборгував міщанину Юрію Покощинському 20 кіп грошів литовських і цій сумі уступив йому свій будинок на Шевській вулиці³⁰⁶. Міщанин, шляхетний Габрієль Хшановський, у листопаді 1609 р. заявив перед міським урядом, що Івашко Богданченя заборгував йому певну суму (не вказано яку) і не віддає. Івашко визнав це і запропонував за борг свій будинок³⁰⁷. Данієль Баталович позичив у свого брата Войтеха 167 золотих, подавши у березні 1601 р. до міського уряду борговий лист брата, який кілька разів просив перенести терміни оплати, але так і не віддав гроші. Міський уряд прийняв рішення ув'язати Войтеха у частину будинку брата. Будинок розташовувався на ринку і, мабуть, був двоповерховим, оскільки згадується “izdebka na dole” з кафльовою піччю, лавами при стінах, на вікнах залізни ґрати “непростої роботи”, три вікна, з кватирками, великі сіни, дві комори і три коморки, дві з яких великі і вікна у них виходили на ринок³⁰⁸.

Міщани займалися ріноманітними промислами, які давали можливість збільшити їхні статки. Ян Алексич у серпні 1610 р. уклав спілку з шляхтичем Матисом Драбовичем з оренди олицького чопового “и зь иньших гандлювъ”. Гроші, 4 тисячі золотих, для справи дав шляхтич, а Ян Алексич, тодішній бурмистр, мав займатися самою справою, при цьому прибуток мали ділити порівну. Однак бурмистр не лише не ділився прибутками, а й прибрав до рук дані шляхтичем гроші³⁰⁹. Очевидно, що оренда чопового була вигідною справою, бо лише за половину 1630 року з міста заплатили 35 міщан за 60 варів пива і 15 міщан – за сичення меду³¹⁰.

Міщанин Войтех Бугатович уклав у квітні 1611 р. угоду з луцьким міщанином Янасом Ульріхом про виготовлення 60 лаштів попелу, але угоди не виконав і потрапив під штрафні санкції³¹¹. У листопаді 1621 р. Антон Аронович уклав усний договір, скріплений рукописанням (“учинивши контрактъ, торгы

²⁹³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 92, арк. 590 зв., 596 зв.–598 зв.

²⁹⁴ Там само, ф. 26, оп. 1, спр. 21, арк. 25–26.

²⁹⁵ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 542–542 зв.

²⁹⁶ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 90, арк. 991–991 зв.

²⁹⁷ Там само, спр. 127, арк. 1221.

²⁹⁸ Там само, спр. 177, арк. 924–925.

²⁹⁹ Там само, спр. 216, арк. 135–136.

³⁰⁰ Там само, спр. 143, арк. 102 зв.

³⁰¹ Там само, спр. 206, арк. 337–339.

³⁰² Там само, спр. 233, арк. 585–587 зв., 590 зв.–592.

³⁰³ Там само, спр. 225, арк. 1473 зв.–1475.

³⁰⁴ Там само, спр. 242, арк. 416 зв.–418 зв.

³⁰⁵ Там само, спр. 225, арк. 1094–1098.

³⁰⁶ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 56–56 зв.

³⁰⁷ Там само, арк. 38 зв.

³⁰⁸ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 9 зв.–10.

³⁰⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 88, арк. 560–561 зв.

³¹⁰ Там само, спр. 175, арк. 781–782 зв.

³¹¹ Там само, спр. 90, арк. 570 зв.–571.

купецкие словные, руками потвержоные”) із замойським купцем Вільгельмом Бохоном на вивіз з маєтків князя Миколая Чорторийського попелу і смальцуги до Бугу для подальшого сплаву. Однак, Антон Аронович, забравши попіл, затримав його у себе і не відвіз до пункту призначення³¹².

Не раз важко зрозуміти з тексту документа чи міщани просто виконують повинність на користь власника, чи мають при цьому ще певний зиск. Зокрема, маємо звістку про те, що у березні 1602 р. міщанин Миколай Гутар віз до Бугу попіл свого пана, князя Альбрехта Станіслава Радзивила³¹³. Чи був цей попіл лише князя, чи можливо ще чийсь, або й самого міщанина – з певністю сказати не можемо. У серпні 1644 р. міщанин Файбиш, орендар села Яблонського, привіз на продаж до Луцька сім куф горілки, дев’ять бочок смоли і рибу. Зупинився на ринку, де райця Ян Гепнер зажадав аби він сплатив мито, однак Файбиш заявив, що товар не його, а князя Альбрехта Станіслава Радзивила і тому ніякого мита він не повинен платити. Райця проігнорував таку заяву і забрав кілька речей як оплату. Ба більше: райця міщанина пообзивав і побив³¹⁴.

Як і по інших містах, в Олиці активно набували та продавали нерухомість. Ціна землі, вочевидь, залежала від якості ґрунту та місця його розташування. Юхим Климович продав 0,5 волоки поля купцю Томашові Клавзі за 18 кіп грошів литовських, Степан Пискович за таку ж кількість землі взяв 20 кіп, Мартин Приступа – 24, Марина Новоселецька – 37, а Ярмош Филиплвич – 40³¹⁵. Не завжди ціна вказувалася. Зокрема, Прокоп Королько продав 0,5 волоки землі на Залісоччі зятю Данилові, але замість ціни у тексті угоди пропуск – так зване віконце³¹⁶.

Предметом продажу були і городи. Площу городів не вказували, тому важко визначити їх величину, але цінувалися вони вище ніж поле. Пасюта Шкопилович продав третину городу за 4 копи грошів литовських, Прохор Шепотич за половину городу взяв 6 кіп, Фурса Різник таку суму отримав за цілий город, а Гелена, вдова по Павлові Петрашковичу, продала город з садом за 48 кіп грошів литовських³¹⁷.

Продавали також фільварки. У січні 1603 р. Стеця, вдова по Федору, з сином при опікуні Максиму Боднарові продала фільварок з городом і будівлями Михайлові Троєцькому за 16 кіп грошів литовських³¹⁸. Інша вдова, Гальшка Козенячина, у січні 1606 р. продала, належний їй по чоловікові Мартинові, фільварок на Залісоччі “na całym ogrodzie z gruntem, z budowaniem” за 12 кіп грошів литовських міщанину Лук’яну Сокальському³¹⁹.

Різною була в Олиці ціна і на житло, що залежало від величини будинку, матеріалу, з якого він був зведений, місця розташування та на якій частині (величині) плацу знаходився. Лазар Нескорчич купив будинок на передмісті Завороття (1601) за 14 кіп грошів литовських, а шляхтич Вавринець Злешинський на тому ж передмісті (1601) придбав будинок за 100 золотих³²⁰. Симон Станіславович купив будинок на передмісті Залісоччі (1601) за 30 кіп грошів литовських, шляхтич Мартин Роговський на тому ж передмісті того ж року придбав будинок за 150 золотих, а Ян Скольницький лише за 6 кіп грошів литовських³²¹. Будинок на ринку “на пів плацу”, який купив Лешош Мацкевич (1601) коштував 26 кіп грошів литовських, а будинок на вулиці Шевській також “на пів плацу” оцінили у 13 кіп грошів литовських³²². Відомий випадок, коли куплений будинок відразу перепродався. У липні 1606 р. Петро Кондзябич продав свій будинок на вулиці Церковній на Залісоччю за 8 кіп грошів литовських Іванові Савчицю, а той відразу перепродав дім за 10 кіп Ігнатові Дем’яновичу³²³. Маємо приклад придбання будинку від шляхтича до шляхтича, при цьому не зазначено, що це сталося з дозволу власника міста. Так, у березні 1628 р. луцький земський суддя Войцех Станішевський купив будинок у Андрія Ключовського (сума не зазначена)³²⁴.

³¹² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1 спр. 123, арк. 688–689.

³¹³ Там само, спр. 64, арк. 393–394.

³¹⁴ Там само, спр. 159, арк. 1350–1352.

³¹⁵ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 11 зв.–12, 20 зв.–21, 34–34 зв., 65 зв.–66, 75 зв., 78 зв. (1601, 1603 pp.).

³¹⁶ Там само, арк. 70.

³¹⁷ Там само, арк. 15 зв.–16, 23 зв.–24, 44–44 зв., 72 зв., 73–73 зв. (1601, 1603 pp.).

³¹⁸ Там само, арк. 76–76 зв.

³¹⁹ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 59 зв.–60.

³²⁰ Там само, арк. 4–4 зв., 14–14 зв.

³²¹ Там само, арк. 29–29 зв., 52 зв., 66 зв.–67.

³²² Там само, арк. 8, 10, 22 зв.–23.

³²³ Там само, арк. 62 зв.–63.

³²⁴ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 158, арк. 552 зв.

Стабільному розвитку міста перешкождала низка причин. Крім загальних міських повинностей не раз міщани виконували одноразові роботи, як це було зі зміцнення греблі в селі Дубищі, яку зірвала повінь весною 1610 р.³²⁵. Міщан залучали до незаконної вирубки дерев у пушах сусідніх панів. Так було січні – лютому 1621 р., коли слуга Катерини Замоїської, Ян Должик, оскаржував у цьому олицьких міщан, які вирубували та вивозили дерева з пуші в селі Котові³²⁶. Аналогічна ситуація з цією пущею повторювалася впродовж 1627–1628 років³²⁷. Збігнев Горайський скаржився у листопаді 1625 р. на олицьких міщан, які постійно скоювали набіги на жуківську діброву і вирубали щонайменше дві тисячі дубів та півтори тисячі берез³²⁸. Очевидно, що не самі міщани були ініціаторами таких акцій. Олицький намісник Гектор Кавачинський у липні 1577 р. з наказу князя Миколая Криштофа Радзивила, залучивши слуг, бояр і міщан зі зброєю, напав та пограбував романівський маєток Миколая Дорогостайського³²⁹. Жуківський урядник Войтех Куровський скаржився на олицьких міщан, які, побили його, перестрівши у липні 1601 р. на дорозі між Жуковим і Оликою³³⁰.

Діставалося і олицьким міщанам. У вересні 1580 р. слуги князя Івана Чорторійського напали на дім міщанина Павла Жидка: тоді був убитий галицький міщанин, що там зупинився, а інших було важко побито³³¹. Петро Турович скаржився на жуківського старосту Яна Чемпського, за небажання притягнути до відповідальності підданих, які в червні 1628 р. здійснили вночі напад на його дім та побили³³². У липні 1594 р. дісталася Прокопу Орловичу, на дім якого здійснив напад Лукаш Стефанович, побив, пограбував і забрав готівкою 35 кіп грошів литовських³³³. Міщани Андрій Сушкович та Андрій Гарволинець у лютому 1632 р. були пограбовані луцьким війським Олександром Вільгорським, який відібрав у них коня та 15 возів із залізом, а 13 – з шинами³³⁴.

В Олиці була митниця, і на зловживання митників неодноразово нарікали³³⁵. Зважаючи на те, що більшість будинків була дерев'яною, то багато шкоди завдавали пожежі, коли вигорали не лише окремі будинки, а й цілі вулиці. Під час пожежі 1605 р. на передмісті Залісоччі згоріло 95 будинків³³⁶. 9 липня 1627 р. на передмісті Заворотті згоріло п'ять будинків³³⁷. 11 червня 1622 р. на Заворотті пожежею було знищено 137 будинків³³⁸. На тому ж передмісті у грудні 1628 р. вогонь знищив шість будинків³³⁹. Горіло місто у 1629–1630 рр.³⁴⁰. У 1636 р. на Залісоччі вогонь спопелив 227 будинків “з брамою, баштою такъ же и фольварками”³⁴¹. У травні 1637 р. про пожежу у місті в своїх мемуарах згадував Альбрехт Станіслав Радзивил³⁴². Тоді вогонь знищив 24 будинки ринкових та 21 – вуличних³⁴³. У червні 1639 р. райця Станіслав Червінський свідчив у гроді, що через знищення пожежею будинків він недобрав чопового з міста в сумі 500 золотих³⁴⁴. Міщанин Ян Блоцький свідчив у гроді, що з вівторка на середу 26 липня 1639 р. на передмісті Заворотті, недалеко від церкви, загорілось 17 будинків “где только печи на пляцахъ zostali”³⁴⁵. 1 травня 1642 р. була пожежа на Залісоччі³⁴⁶.

Значним лихом для міста були так звані лежі – постої жовніврів. У липні 1597 р. олицький намісник Войтех Ключовський скаржився на ротмістра Владислава Бекеша і його помічників, які вимагали з міщан незаконних стацій, взявши провізії на майже 250 золотих³⁴⁷. Ситуація повторилася у червні

³²⁵ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 86, арк. 504 зв.–505.

³²⁶ Там само, спр. 120, арк. 360 зв.–361.

³²⁷ Там само, спр. 158, арк. 649–650, 691–691 зв.

³²⁸ Там само, спр. 145, арк. 717–717 зв.

³²⁹ Там само, спр. 17, арк. 490–491 зв.

³³⁰ Там само, спр. 62, арк. 722.

³³¹ Там само, спр. 22, арк. 402.

³³² Там само, спр. 163, арк. 165 зв.–167 зв.

³³³ Там само, спр. 45, арк. 244 зв.–245.

³³⁴ Там само, спр. 181, арк. 359–360 зв.

³³⁵ Там само, спр. 18, арк. 197 (1578 р.); спр. 190, арк. 181–183 (1632 р.); спр. 194, арк. 695–696 (1634 р.); спр. 220, арк. 58–60 зв. (1629 р.).

³³⁶ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 75, арк. 124.

³³⁷ Там само, спр. 157, арк. 443 зв.–444.

³³⁸ Там само, спр. 137, арк. 497 зв.

³³⁹ Там само, спр. 165, арк. 72 зв.–73.

³⁴⁰ Там само, спр. 172, арк. 220–220 зв.

³⁴¹ Там само, спр. 229, арк. 625 зв.–626 зв., 765–765 зв.

³⁴² *Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła kanclerza W. Litewskiego*, (Poznań: U braci Scherków, 1839). Т. 1, 341.

³⁴³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 205, арк. 93–93 зв.

³⁴⁴ Там само, спр. 169, арк. 159–159 зв.

³⁴⁵ Там само, арк. 344–344 зв.

³⁴⁶ Там само, спр. 234, арк. 554–555 зв.

³⁴⁷ Там само, спр. 50, арк. 531 зв.–537 зв.

1602 р., коли на це скаржився служебник князів Миколая і Альбрехта Станіслава Радзивилів, Криштоф Длугопольський³⁴⁸. Нарешті дошкуляли часті татарські вторгнення на Волинь від чого потерпала і Олика, зокрема у квітні 1578 р.³⁴⁹. У вересні 1595 р. у районі Луцька та Олики діяли загони Семерія Наливайка, що нагнало страху на населення³⁵⁰.

Все ж, незважаючи на певні несприятливі фактори, Олика у XVI – першій половині XVII ст. поступально розвивалася, ставши одним з більших приватних міст Волині. Цьому сприяла також підтримка власників міста, князів Радзивилів, які у міру своїх можливостей докладали зусиль до успішного становлення міського осередку. Олика стала локальним центром ремесла та торгівлі, а наявність храмів і особливо колегії сприяли концентрації у місті освічених людей.

THE VOLHYNIAN TOWN OF OLYKA IN THE 16TH – FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

Andrii ZAYATS

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ancient History of Ukraine and Special Branches of Historical Science
Ukraine, 79000, Lviv, Universytetska st., 1
e-mail: andrij_zajac@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-8744-9852

The origins of Olyka's urban status and the way it came to the possession of RadziwiBB princes, for whom the city became one of the main estate centers, are traced in this article. In 1564, Olyka received Magdeburg rights. The mechanism of populating the town and establishing its boundaries is shown in the work. The fairly large population of Olyka allows it to be classified as a medium-sized town. Olyka had a castle, two suburbs, and the city's fortification were made of wood and stone. The majority of the buildings were wooden. However, somewhat better houses were in the market area. Concerning the city's confessions, an Orthodox church and three Catholic churches were recorded among the religious buildings of Olyka. Also, there was a hospital in the city. Municipal self-government was provided by Magdeburg rights, and in connection with that, town books were kept in the town hall.

In the first half of the 17th century there was a collegium of 30 men in the town. The article reveals the importance of trades and fairs in the economic life of the town. At the same time, the author analyzes the difficult relations between the burghers and the nobility. The social and economic level of development of Olyka in combination with the collegium and religious buildings made the city a center for the surrounding district.

Nevertheless, despite certain unfavorable factors, Olyka in the 16th and first half of the 17th centuries gradually developed, becoming one of the largest private cities in Volhynia. This was also facilitated by the support of the city's owners, the RadziwiBB princes, who, to the best of their ability, made efforts to successfully establish the city center. Olyka became a local center of crafts and trade, and the presence of churches and especially the college contributed to the concentration of educated people in the city.

Keywords: Volyn, Olyka, RadziwiBB princes, nobility, clergy, Magdeburg rights, burghers.

REFERENCES

- Aktova knyha. 1550. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Kyievi (dali – TsDIA Ukrainy u m. Kyievi). Fond 21, opys 1, sprava 2. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1597. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 21, opys 1, sprava 36. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1562. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 4. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1565. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 7. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1568. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 10. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1569. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 11. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1570. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 12. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1572. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 13. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1573. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 14. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1576. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 16. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1577. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 17. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1578. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 18. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1579. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 20. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1580. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 21. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1580. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 22. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1582. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 26. (in Ukrainian).
- Aktova knyha. 1583. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 30. (in Ukrainian).

³⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 66, арк. 409 зв.–410.

³⁴⁹ Там само, спр. 18, арк. 197 зв.

³⁵⁰ Там само, спр. 48, арк. 404–404 зв.

- Aktova knyha. 1625. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 145. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1626. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 149. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1627. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 153. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1627. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 154. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1627. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 157. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1628. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 158. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1628. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 159. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1628. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 161. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1628. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 163. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1629. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 165. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1639. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 169. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1629. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 170. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1630. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 173. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1630. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 175. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1631. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 177. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1632. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 181. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1632. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 184. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1569. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 185. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1633. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 190. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1634. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 191. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1634. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 192. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1635. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 194. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1573. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 195. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1636. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 201. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1637. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 205. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1637. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 206. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1637. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 208. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1638. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 211. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1638. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 214. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1639. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 216. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1639. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 220. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1640. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 221. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1640. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 222. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1641. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 225. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1642. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 229. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1642. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 232. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1643. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 233. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1644. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 238. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1645. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 242. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1647. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 258. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1574. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 25, opys 1, sprava 459. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1583. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 4. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1598. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 12. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1599. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 13. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1612. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 21. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1619. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 25. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1622. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 29. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1630. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 35. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1633. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 37. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1636. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 38. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1637. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 39. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1638. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 26, opys 1, sprava 40. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1567. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 28, opys 1, sprava 2. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1568. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 28, opys 1, sprava 3. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1641. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 28, opys 1, sprava 76. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1596. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 1237, opys 1, sprava 5. (in Ukrainian).
Aktova knyha. 1601. TsDIA Ukrainy u m. Kyievi. Fond 1237, opys 1, sprava 6. (in Ukrainian).
Arhiwum Główny Akt Dawnych. Archiwum skarbu koronnego, sygn. 31 (in Ukrainian).
Arhiwum Główny Akt Dawnych. Metryka Koronna, sygn. 183 (in Ukrainian).
Arhiwum Główny Akt Dawnych. Dokumenty pergaminowy, sygn. 7580. (in Ukrainian).

- Arhiwum Główny Akt Dawnych. Dokumenty pergaminowy, sygn. 7763. (in Polish).
- Arhiwum Główny Akt Dawnych. Dokumenty pergaminowy, sygn. 7764. (in Polish).
- Arhiwum Główny Akt Dawnych. Dokumenty pergaminowy, sygn. 7781. (in Polish).
- Arhiwum Główny Akt Dawnych. Dokumenty pergaminowy, sygn. 8017. (in Polish).
- Archiwum Państwowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków. Teki arabskie, sygn. 369. (in Ukrainian).
- Arkhir Yugozapadnoy Rossii. Kiyev: Vremennaya komissiya dlya razbora drevnikh aktov, 1869, ch. 5, t. 1. (in russian).
- Arkheohrafycheskyi sbornyk dokumentom, otnosiashchysia k ystoriy Severo-zapadnoi Rusy, yzdavaemyi pry upravlenyy Vylenskoho uchebnoho okruha. Vylna, 1870. T. 7. (in russian).
- Akty Lytovskoi metryky /sobran. F. N. Leontovychem (Warshava, 1896), t. 1, vóp. 1. (1413–1498 hh.) (in russian).
- Bilous, N. “Miskyi uriad Olyky XVII st. Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Olyka i Radzyvily v istorii Volyni ta Ukrainy”. *Naukovyi zbirnyk*. Luck, 2006. Vyp. 18. S. 64–68. (in Ukrainian).
- Hramoty XIV st.* Uporiad., vstupna stattia, komentari i slovnyky-pokazhchyky M. M Peshchak. Kyiv, 1974. (in Ukrainian).
- Dzieje Akademii Zamojskiej (1594–1784) skreślił oraz wykazem druków zamojskich opatrzył J. K. Kochanowski.* Kraków, 1899–1900. (in Polish).
- Groicki, B. *Artykuły prawa majdeburskiego. w Koronie Polskiej.* Warszawa, 1953. (in Polish).
- Inventari Olytskoho zamku XVII – XVIII stolit: Zbirnyk dokumentiv. Zibr. i pidh. do druku V. Aleksandrovykh.* Lutsk, 2007. (in Ukrainian).
- Karlina, O. “Kulturno-osvitni zviazky Volyni ta Zamostia v XVII – XVIII st. Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu”. *Historia, kultura, sztuka. Konferencja naukowa.* Zamość, 2000: 90–94. (in Ukrainian).
- Krypiakevych, I. P. *Halytsko-Volynske kniazivstvo.* Kyiv, 1984. (in Ukrainian).
- Krupska, A. “Montygerdowicz Piotr Janowicz”, *Polski Słownik Biograficzny.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1976. S. 675–676. (in Polish).
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas,* 1997. Kn. Nr. 10: (1440–1523): Užrašymų kn. 10, parengė E. Banionis ir A. Baliulis. S. 99–100. (in russian).
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas,* 2001. Kn. Nr. 12: (1522–1529): Užrašymų kn. 12, parengė D. Antanavicius ir A. Baliulis. (in russian).
- Lietuvos Metrika. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas,* 2009. Kn. Nr. 20: (1536–1539), Užrašymų kn. 20, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius. (in russian).
- Lietuvos Metrika (1559–1563). 40 – oji Teismų bylų knyga.* Vilnius, 2015. (in russian).
- Lietuvos Metrika.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. Kn. Nr. 12: (1522–1529): Užrašymų kn. 12. (in russian).
- Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłła kanclerza W. Litewskiego.* Poznań, 1839. T. 1. (in Polish).
- Perohovskiy, V. “Mestechko Olyka”, *Volynskye hubernskye vedomosti.* 1869. № 15–16. (in Russian).
- Rychkov, P. “Evolutsiia oboronnoi arkhitektury Olyky: sproba periodyzatsii”, *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Olyka i Radzyvily v istorii Volyni ta Ukrainy.* *Naukovyi zbirnyk.* Lutsk, 2006. Vyp. 18: 8–13. (in russian).
- Russkaia ystorycheskaia byblyoteka.* Sankt-Peterburh, 1903. T. 20. (in russian).
- Saksonskoe zertsalo. Pamiatnyk, kommentaryy, issledovaniya.* Moskva, 1985. (in russian).
- Sendulskiy, A. “Mestechko Olyka, Dubenskoho uезда”, *Volynskye eparkhialnye vedomosti,* 1878, ¹ 11, 564–575. (in russian).
- Stecki, N. J. “Radziwiłłowska Olyka”, *Przegląd Powszechny,* 1887, Z. 2, 458–491. (in Polish).
- Teodorovych, N. Y. *Ystoryko-statystycheskoe opysanye tserkvei y prykhodov Volynskoi eparkhyy.* Pochaev, 1889. T. 2, 969–985. (in russian).
- Terskyi, S. *Olyka. Istorychnyi narys.* Lviv, 2001. (in Ukrainian).
- Tomkowicz, S. *Olyka, Prace Komisji Historii Sztuki PAU.* Kraków, 1923. T. 3, 1–36. (in Polish).
- Volumina Constitutionum.* T. II. Vol. 2. (1587–1609), do druku przygotował S. Grodziski. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2005. (in Polish).
- Voronchuk, I. *Naselennia Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demohrafichni chynnyky,* Kyiv, 2012. (in Ukrainian).
- Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov v g. Moskve (RGADA), f. 389, op. 1, d. 200. (in russian).
- Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov v g. Moskve (RGADA), f. 389, op. 1, d. 211. (in russian).
- Zaiats, Andrii. “Uriadnyky volynskyykh pryvatnykh mist druhoi polovyni XVI pershoi polovyni XVII stolit”, *Zapysky NTSh,* t. 274, 57–76. (in Ukrainian).
- Źródła dziejowe, t. XIX: Ziemia ruskie. Wołyń i Podole, (Warszawa: Skład główny w Księgarnie Gebethnera i Wolfa, 1889). (in Polish).